



Turizmi i qëndrueshëm në Brezovicë - Malet e Sharrit

Koncepti i turizmit të qëndrueshëm zbaton konceptin dhe parimet e Marrëveshjes së Gjelbër të BE-së dhe Agjendës së Gjelbër për Ballkanin Perëndimor

Pozita gjeografike, klima e butë kontinentale, malet, grykat, flora dhe fauna si dhe trashëgimia natyrore dhe kulturore janë elemente kyç të produktit turistik të Brezovicës dhe Maleve të Sharrit.

Prishtinë, gusht 2022

Punim hulumtues

Turizmi i qëndrueshëm në Brezovicë – Malet e Sharrit

Përgatitur nga: Prof. Zekë Çeku

Prishtinë, korrik/gusht 2022

Mohimi i përgjegjesisë

“Ky publikim është prodhuar me ndihmën e Bashkimit Evropian. Përmbajtja e tij është përgjegjësi e autorit Zekë Çeku dhe në asnjë mënyrë nuk mund të konsiderohet se pasqyron pikëpamjet e Bashkimit Evropian.”

Përmbajtja e Punimit Hulumtues

Përmbajtja

Abstrakt

1. Hyrje

1.1. Një pasqyrë e shkurtër e zhvillimit të turizmit në Kosovë, veçanërisht e zhvillimit të qëndrueshëm të turizmit

2. Analiza

2.1. Burimet turistike në rajonin e Sharrit, konkretisht në zonën e Brezovicës

2.2. Niveli i mbrojtjes së burimeve natyrore në Brezovicë dhe në rajonin turistik të Sharrit

2.3. Qasja ndaj mundësive për zhvillim të qëndrueshëm të turizmit në zonën e Brezovicës

2.4. Qasja ndaj mundësive për zhvillim të qëndrueshëm të turizmit në malet e Sharrit në Brezovicë

2.5. Zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit nëpërmjet mbrojtjes së burimeve natyrore

1.6. Të menduarit për zhvillimin e produkteve turistike dhe zhvillimin e qëndrueshëm të destinacionit

3. Përfundimi

4. Rekomandime

SHTOJCA I: Gjendja aktuale e pafavorshme e bizneseve turistike në Kosovë

SHTOJCA II: Rekomandime për të gjitha palët lokale të interesit

SHTOJCA III: Korniza e Zhvillimit të Produkteve të Kombinuara të Turizmit

SHTOJCA IV: Krijimi i Organizatës për Menaxhimin e Destinacioneve (OMD) në zonën e Brezovicës

SHTOJCA V: Përkufizimi dhe organizimi i zonave të mbrojtura turistike

SHTOJCA VI: Plan i Kornizë për Trajnimin e Komuniteteve Lokale mbi mundësitë turistike

SHTOJCA VII: Rekomandimi i politikave dhe strategjive të nevojshme për t'u zbatuar nga institucionet

5. Identifikimi i pengesave që mund të jenë të pranishme për zhvillimin e turizmit të qëndrueshëm në Kosovë dhe në zonën e Brezovicës

Abstrakt

TURIZMI I QËNDRUESHËM

“Në univers ka miliarda galaktika, në galaktikën tonë ka miliarda planetë, por ka Vetëm Një Tokë. Të kujdesemi për të”. (UNWTO – Dita e Tokës 2022)*

“Ndryshimet klimatike, natyra, humbja e biodiversitetit, si dhe ndotja dhe mbeturinat – dëshmitë se Toka po “vuan” – janë gjithandej rreth nesh dhe po bëhen gjithnjë e më kërcënuese. Në të njëjtën kohë, miliarda njerëz kanë mungesë të të ardhurave, ushqimit, strehimit, kujdesit shëndetësor dhe arsimit. Krizat e energjisë dhe ushqimit në fund të pandemisë COVID-19 dhe rritja e konflikteve në mbarë botën janë shkaqe të mëtejshme për shqetësim” (Dita e Tokës 2022).

Rruga për të dalë nga kjo dilemë është transformimi i gjithmbarshëm i ekonomive dhe shoqërive për t'i bërë ato gjithëpërfshirëse, të drejta dhe më të lidhura me natyrën. E gjithë bota dhe edhe ne kosovarët duhet të kalojmë nga dëmtimi i planetit në shërimin e tij. Ne duhet të mbrojmë atë që kemi dhe të kthejmë atë që kemi humbur për të avancuar në një **të ardhme më të mirë, më të qëndrueshme**, ku mund të përparojnë të gjithë.

Organizata Botërore e Turizmit (OBTKB) rishikoi përkufizimin konceptual të zhvillimit të qëndrueshëm të turizmit si në vijim:

Udhëzimet dhe praktikat e menaxhimit të zhvillimit të turizmit të qëndrueshëm vlejné për të gjitha format e turizmit në të gjitha llojet e destinacioneve, duke përfshirë turizmin masiv dhe segmentet e ndryshme të specializuara të turizmit. Parimet e qëndrueshmërisë i referohen aspekteve mjedisore, ekonomike dhe socio-kulturore të zhvillimit të turizmit dhe midis këtyre tri dimensioneve duhet të vendoset një ekuilibër i përshtatshëm për të garantuar qëndrueshmërinë e tij afatgjatë. Prandaj, **turizmi i qëndrueshëm duhet:**

1. ***Të shfrytëzojë në mënyrë optimale burimet mjedisore*** që përbëjnë një element kyç në zhvillimin e turizmit, duke ruajtur proceset thelbësore ekologjike dhe duke ndihmuar në ruajtjen e trashëgimisë natyrore dhe biodiversitetit.
2. ***Të respektojë autenticitetin socio-kulturor të komuniteteve mikpritëse***, të ruajë trashëgiminë e tyre kulturore të ndërtuar dhe të gjallë dhe vlerat tradicionale dhe kontribuojnë në mirëkuptimin dhe tolerancën ndërkulturore.
3. ***Të sigurojë operacione ekonomike të qëndrueshme dhe afatgjata***, duke ofruar përfitime socio-ekonomike për të gjitha palët e interesit, të shpërndara në mënyrë të drejtë, duke përfshirë punësim të qëndrueshëm dhe mundësi për të fituar të ardhura dhe shërbime sociale për komunitetet mikpritëse, si dhe duke kontribuar në zbutjen e varfërisë.

Pjesëmarrja e të gjitha palëve të interesit

Zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit kërkon pjesëmarrjen e informuar të të gjitha palëve përkatëse të interesit dhe lidhshmëri të fortë politik për të siguruar pjesëmarrje të gjerë dhe ndërtim konsensusi. Arritja e turizmit të qëndrueshëm është një proces i vazhdueshëm dhe kërkon monitorim të vazhdueshëm të ndikimeve dhe futjen e masave të nevojshme parandaluese dhe/ose korrigjuese.

Turizmi i qëndrueshëm duhet të ruajë gjithashtu një nivel të lartë kënaqësie turistike dhe të sigurojë një përvojë domethënëse për turistët, duke rritur vetëdijesimin e tyre për qëndrueshmërinë dhe duke promovuar praktikat e turizmit të qëndrueshëm mes tyre.

Qëndrueshmëria duhet të kërkohej në të gjitha peizazhet, qofshin ato urbane apo rurale, në një resort tradicional apo eko-kamp; ***pranimi i komunitetit, angazhimi dhe përfitimi janë kritike***; dhe “veçantia e vendit” mbrohet në masën më të plotë të mundshme.

Cilësia e mjedisit, si natyrore ashtu edhe e krijuar nga njeriu, është thelbësore për turizmin.

Megjithatë, marrëdhënia e turizmit me mjedisin është komplekse. Ajo përfshin shumë aktivitete që mund të kenë efekte të pafavorshme mjedisore. Shumë nga këto ndikime janë të lidhura me ndërtimin e infrastrukturës së përgjithshme si rrugët dhe aeroportet, si dhe objektet turistike, duke përfshirë resortet, hotelet, restorantet, dyqanet, zonat rekreative dhe objektet. Ndikimet negative të zhvillimit të turizmit mund të shkatërrojnë gradualisht burimet mjedisore nga të cilat varet. Ndërtimi i paligjshëm, i paplanifikuar dhe i pakontrolluar i strukturave të biznesit, vilave dhe shtëpive, në emër të “fshatrave turistike” (“hotelet dhe motelet”), nga banorë dhe jorezidentë, po shkatërrojnë burimet mjedisore, po degradojnë biodiversitetin dhe peizazhin, dhe duke prishur traditat dhe mënyrën e jetesës vendase.

Nga ana tjetër, turizmi ka potencialin për të krijuar efekte të dobishme në mjedis duke kontribuar në mbrojtjen dhe ruajtjen e mjedisit. Është larg vetëdijesimit për vlerat mjedisore dhe mund të shërbejë si mjet për të financuar mbrojtjen e zonave natyrore dhe për të rritur rëndësinë e tyre ekonomike.

Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZHQ-të)

Përsheptimi i progresit drejt qëndrueshmërisë është kritik. Në shumë raste, zgjidhjet janë tashmë në dispozicion, të përballueshme dhe të përshkallëzueshme. Ende mund të shmangim më të keqen e krizës klimatike. Ne mund të ndalojmë humbjen e mëtejshme të biodiversitetit. Ne mund të mbrojmë dhe ringjallim ekosistemet e degraduara. Mund të pastrojmë ajrin, ujin dhe tokën tonë. Mund të riparojmë

marrëdhëniet tona me natyrën dhe mund të arrijmë ende Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZHQ-të), të arritur në vitin 2015 nga të gjitha vendet në Kombet e Bashkuara. U vendosën objektivat e OZHQ-ve dhe e gjithë shoqëria, si në nivel lokal ashtu edhe në atë kombëtar, duhet të veprojë tani, si dhe gjatë periudhave afatmesme dhe afatgjata.

Marrëveshja e Gjellbër e BE-së dhe Agjenda e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor

Koncepti i turizmit të qëndrueshëm ndjek konceptin dhe parimet e Marrëveshjes së Gjellbër të BE-së dhe Agjendës së Gjellbër për Ballkanin Perëndimor. Rajoni i Ballkanit Perëndimor, në rrugën e tij drejt anëtarësimit në Bashkimin Evropian, u pajtua mjaft shpejt me parimet dhe standardet evropiane, por vazhdimisht nuk i zbaton ato. Shumë sfida janë përpara, por në të njëjtën kohë, politika e re – Agjenda e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor – ofron shumë më tepër mundësi për të kapërcyer këto sfida. Duke ndjekur logjikën e tij të mëparshme të Politikës së Kohezionit dhe Instrumentit për Para-Aderim (IPA), Komisioni Evropian ka parashtruar ***Marrëveshjen e Gjellbër të BE-së me fokus në Shtetet Anëtare të BE-së***, dhe si shtesë ***propozoi politikën e Agjendës së Gjellbër për vendet e Ballkanit Perëndimor***.

Tendencat e reja në tregun e turizmit

Ekziston një kërkesë në rritje për udhëtime që vënë në funksion shqisat, stimulojnë mendjen, inkorporojnë aktivitete unike dhe lidhen personalisht me udhëtarët, në një nivel emocional, fizik, shpirtëror ose intelektual.

Zhvillimi i turizmit përfaqëson një ndërveprim kompleks, midis shumë aktorëve me përgjegjësi të përbashkëta, në lidhje me qëndrueshmërinë mjedisore, ekonomike dhe sociale të industrisë së turizmit. Kjo përfshin, për shembull:

- ***Industria e turizmit*** promovon produkte të qëndrueshme,
- ***Konsumatori*** zhvillon modalitete të qëndrueshme të konsumit, si dhe
- ***Autoritetet publike*** krijojnë një klimë dhe kornizë të përshtatshme për përdorimin e burimeve dhe një shtrirje të favorshme në nivel tregtar, midis shumë aktorëve.

Resursi strategjik i turizmit kosovar është një hapësirë me vlera të shumëfishta, relativisht të ruajtura deri tani, që në planin afatgjatë do të jetë gjithnjë e më i rëndësishëm, jo vetëm në aspektin ekonomik, por edhe në jetën ekologjike, ekonomike, sociale dhe kulturore.

Pozicioni gjeografik, klima e butë kontinentale, malet, grykat, flora dhe fauna, dhe trashëgimia natyrore dhe kulturore, janë elementët kyç të produktit, të cilat e bëjnë Brezovicën dhe Malet e Sharrit një destinacion të njohur turistik për turistët nga vendi, rajoni i Ballkanit, si dhe për vizitorët ndërkombëtarë - të huaj, duke përfshirë edhe diasporën e Kosovës nga vende të ndryshme..

1. Hyrje

Metodologjia

Vlerësimi i situatës reale në terren u realizua përmes vizitës së palëve përkatëse të interesit, duke filluar nga ministritë, agjencitë dhe drejtoritë komunale, duke diskutuar çështjen me autoritetet përgjegjëse, si dhe me palë të tjera të interesit në lidhje me temën. Rrjedhimisht, dhe bazuar në një plan, vizitat u kryen në një periudhë tri javore nga Eksperti i kontraktuar i Turizmit, me ekspertizë në planifikimin dhe zhvillimin e turizmit, zhvillimin e produkteve turistike dhe menaxhimin e ciklit të projekteve. Gjatë kryerjes së vlerësimit, eksperti filloi me rishikimin e literaturës dhe dokumenteve për të identifikuar burimet e dokumentacionit relevant për zhvillimin e turizmit të Brezovicës dhe Maleve të Sharrit, veçanërisht përvojat dhe mundësitë e turizmit të qëndrueshëm, si në Brezovicë ashtu edhe në Malet e Sharrit, me fokus në mbrojtjen e burimeve. dhe ruajtjen e biodiversitetit, si dhe mbrojtjen e mjedisit në rajonin përkatës. Eksperti organizoi disa vizita me palët relevante të interesit për t'u takuar me

përfaqësues të ministrive. Ai gjithashtu vizitoi komunat e Shtërpçës dhe Prizrenit dhe stafin e tyre që punon në sektorin e ekonomisë dhe turizmit, OJQ-të e turizmit dhe trashëgimisë, një shkollë për arsim profesional, si dhe specialistë të ndryshëm rajonalë të biodiversitetit dhe mjedisit. Ai organizoi disa takime me ekspertë dhe specialistë të respektuar të sektorit nga Brezovica, Prizreni dhe Dragashi (Opoja, Gora dhe Brodi). Ai vizitoi përfaqësuesit e biznesit të turizmit dhe hotelierisë, si dhe menaxherët afatgjatë të ish-ndërmarrjes shoqërore/NSH Inex Sharr Planina Brezovica. Në kuadër të tri vizitave në Brezovicë, Eksperti zhvilloi një vizitë gjysmëditore në objektet e **NSH Inex Sharr Planina Brezovicë** dhe në Luginën e Murzhicës, ku **degradimi** dhe shkatërrimi i mjedisit kanë ndodhur për një periudhë të gjatë, duke filluar nga Vitet e 90-ta dhe duke vazhduar gjatë periudhës së ardhshme të njëzet e dy viteve të fundit, vizitat në Komunën e Shtërpçës, Prizrenit dhe Parkut Kombëtar Sharri u organizuan me qëllim të diskutimit të planeve të komunës për zhvillimin e turizmit, sipas planifikimit komunal dhe orientimit zhvillimor, i cili duhet të jetë në pajtim të plotë me Parkun Kombëtar Sharri (**i themeluar nga Kuvendi i Kosovës me ligjin e posaçëm 11/86 në vitin 1986**), me Ligjin Nr. 04/L-087 për Parkun Kombëtar Sharri (ref.: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2866>).

Vlerësimi në terren u fokusua në nevojën për zonimin turistik dhe planifikimin rregullativ. Eksperti, gjatë punës së tij në terren, mblodhi dhe konsultoi draft-projektet zhvillimore, në Malin Sharr, në nivel komune në Shtërpçe, në lidhje me Zhvillimin e Qëndrueshëm të Turizmit, duke përfshirë burimet dhe mbrojtjen e Biodiversitetit. Eksperti organizoi disa vizita në Prishtinë në Ministrinë e Planifikimit Hapësinor, Departamentin e Planifikimit Hapësinor dhe Departamentin e Banimit, Agjencinë për Mbrojtjen e Mjedisit dhe Agjencinë Kosovare të Privatizimit (AKP), dhe mbajti takime me një gamë të ndryshme përfaqësuesish nga qeveria, agjencitë, donatorët dhe shoqëria civile, për të mbledhur informacione dhe dokumente përkatëse.

Punimi Kërkimor fokusohet në kohën, rrethanat dhe ngjarjet që lidhen me zhvillimin ekonomik dhe turistik në periudhën e pasluftës, përkatësisht ndërmjet viteve 2000 - 2022, përveç periudhës së pandemisë COVID 19 në 2019 - 2021, si dhe për situatën aktuale dhe atë në të ardhmen. Pandemia dhe krizat globale ekonomike dhe të sigurisë do të mbahen mend për ndikimet e tyre negative në të gjithë sektorët ekonomikë, me një ndikim të jashtëzakonshëm në tërë industrinë e turizmit, duke përfshirë hotelierinë, gastronominë, transportin turistik dhe sektorin e turizmit në komunitet.

1.1. Një pasqyrë e shkurtër e zhvillimit të turizmit në Kosovë, veçanërisht zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit

1.1.1. Një pasqyrë e shkurtër e zhvillimit të qëndrueshëm të turizmit në Brezovicë – Malet e Sharrit

Kosova në një perspektivë më të gjerë, si dhe Brezovica, rajoni i Maleve të Sharrit si destinacion turistik, duhet të hulumtohen në mënyrë adekuate. Qindra kilometra vargmale malore, shtigje malore të pafundme, përrenj të vrullshëm, lumenj, liqene akullnajore, tri duzina fshatra piktoreskë, zakone dhe tradita, arte tërheqëse tradicionale dhe zejtarë, me gastronominë tradicionale, bazuar në lashtësinë dhe tregimet dhe legendat unike, përfaqësojnë pasurinë e potencialit dhe burimeve turistike. Rajoni i Brezovicës dhe Maleve të Sharrit, me trashëgiminë e tyre të jashtëzakonshme kulturore, është i njohur për fenë e tij shumëkombëshe, shumëgjuhëshe dhe të larmishme. Rajoni i Sharrit është i njohur për mikpritjen e tij të veçantë dhe mirëseardhjen e ngrohtë të vizitorëve individualë, grupeve të vogla dhe grupeve të organizuara turistësh. Këtu, natyra, kultura dhe tradita janë të pashembullta dhe unike, por relativisht të paprishura.

Parku Kombëtar Sharri shtrihet në jug të Kosovës, në një pjesë të rajonit të Ferizajt dhe Prizrenit. Parku mbulon një sipërfaqe prej 53,272 hektarësh dhe ndodhet në pjesën veriore të maleve të Sharrit, një varg malor që shtrihet në Shqipërinë verilindore, Kosovën juglindore dhe Maqedoninë e Veriut veriperëndimore. Parku përfshin terrene të ndryshme ndër të cilat spikasin liqenet akullnajore, si dhe peizazhet alpine dhe akullnajore. Parku Kombëtar i Sharrit shtrihet në malet Sharr, Oshlak, Koxha

Ballkan dhe malet e Pashallarëve. Kufiri jugor i parkut shtrihet përgjatë kufirit shtetëror ndërmjet Kosovës dhe Maqedonisë së Veriut, si dhe Shqipërisë në jug. Kufiri kalon mbi majat më të larta të Sharrit, shumica e të cilave e kalojnë lartësinë mbi 2500 m. Çuka e Liqenit (2604 m.), Bistra (2651 m.), etj.*). *Më shumë për Parkun Kombëtar të Sharrit në kapitujt në vijim.*

Zhvillimi i turizmit dhe mikpritja në Kosovë, duke përfshirë Brezovicën dhe Malin Sharr, bazuar në kohë dhe rrethana historike, mund të vërehen tri periudha të lëvizjeve ciklike dhe shumë të diskutueshme.:

- a. ***Periudha e rëndësishme e zhvillimit gjatë viteve 1970 ishte*** brenda ish-Jugosllavisë. Gjatë kësaj periudhe u ndërtuan kapacitete të konsiderueshme të strukturave turistike dhe stafi profesional-menaxhues dhe operativ u edukua në një nivel relativisht të mirë si në Kosovë ashtu edhe në qendrat më të njohura në republikat brenda Federatës, dhe Kosova u përkrah për të arritur një përparim. drejt tregut vendas dhe atij ndërkombëtar të turizmit. Në veçanti, u mbështet zona e Brezovicës ‘**NSH Inex Sharr Planina**’ me hotelet e reja ‘Narcis’ dhe ‘Molika’, me kapacitet 275 dhoma dhe 620 shtretër. Në të njëjtën periudhë, infrastruktura ekzistuese e skijimit është përmirësuar dhe është zhvilluar infrastruktura e re, p.sh. u ndërtuan dhe instaluan ashensorët e skive dhe karrigeve. Së bashku me kapacitetet dhe strukturat e reja, zhvillimi pati një ndikim të fortë në zhvillimin e fuqisë punëtore, duke sjellë praktikën më të mira nga qendrat e njohura të skive në Serbi dhe Slloveni. Ndikimi specifik pozitiv ishte i dukshëm në punësimin e komuniteteve lokale, Prizrenit dhe rajonit më të gjerë. Strukturat dhe kapacitetet e zhvillimit të turizmit bazoheshin në planifikimin profesional, projektimin arkitektonik dhe mbikëqyrjen dhe kontrollin e fortë të burimeve natyrore dhe ndikimin e tyre në mjedis. Gjatë kësaj periudhe, u promovua “Qendra e skijimit Brezovica” dhe u vizitua nga vizitorë nga të gjitha republikat e ish-Jugosllavisë dhe vendet e rajonit, si Turqia dhe Greqia. Në këtë periudhë, ndërmarrjet dhe segmentet më të mëdha turistike ishin ndërmarrjet shoqërore. Të njëjtin status kishin të gjitha hotelet si dhe ndërmarrjet turistike dhe gastronomike në Brezovicë dhe më gjerë në rajonin e malit Sharr..
- b. ***Periudha degraduese dhe shkatërruese nga 1989-1999,*** pas shfuqizimit të Autonomisë së Kosovës, shpërbërjes së shtetit federal të Jugosllavisë dhe sistemit të tij ekonomik, me pasoja shkatërruese për Kosovën dhe të gjithë sektorët e saj ekonomikë; infrastrukturën industriale, ajrore dhe rrugore. Të njëjtin fat e kishte edhe Brezovica dhe gjithë rajoni i malit të Sharrit, me degradimin dhe shkatërrimin, si të vlerave mjedisore ashtu edhe të strukturave turistike, me rënien drastike të udhëtimit të turistëve vendas, rajonalë dhe ndërkombëtarë në Kosovë, Brezovicë dhe Rajonin e malit Sharr.
- c. ***Periudha nga mesi i vitit 1999 e në vazhdim,*** kur Kosova fillimisht u përball me një periudhë të rindërtimit të infrastrukturës, rihapjes së Aeroportit Ndërkombëtar të Prishtinës dhe ndryshimeve në sistemin ekonomik, të cilat u bënë falë iniciativave dhe investimeve private, fillimisht në qendrat urbane dhe nga ana tjetër në zonat rurale. Fatkeqësisht, disa zhvillime negative më vonë kanë ndodhur në Brezovicë dhe në disa qendra urbane malore të Rajonit të Malit të Sharrit. Në këto zona, procesi i pajtimit ka qenë mjaft i ngadalshëm menjëherë pas luftës deri në procesin e decentralizimit dhe themelimit të Komunës. Themelimi i Komunës së Shtërpçës në vitin 2014, me shumicë serbe në nivel komune, nuk dha rezultatet e pritura në aspektin e zhvillimit ekonomik. Edhe atëherë, kur priten ndryshime pozitive, zhvillimi ekonomik dhe procesi i privatizimit ngeci. Privatizimi i ndërmarrjeve shoqërore nuk u bë fare, duke rezultuar në mungesë të transformimit të pronësisë dhe mungesë të zhvillimit të iniciativave dhe bizneseve private, në përgjithësi. dhe në veçanti në sektorin e turizmit. Këto rrethana patën pasoja mjaft negative në rritjen e ndërmarrjeve private në të gjithë sektorët ekonomikë. ***Në mungesë të ndonjë plani strategjik për zhvillimin e duhur*** në nivel të Kosovës, sektori i turizmit, gjatë periudhës së pasluftës, shënoi fillimin e ***orientimit dhe zhvillimit relativisht të dobët të planifikimit, me përqendrimin më të madh të kapaciteteve akomoduese jashtë atraksioneve turistike dhe qendrave urbane në Kosovë.*** Të njëjtin fat kishin edhe Brezovica dhe rajoni i malit Sharr. Për më

tepër, ndërtimi kaotik i paplanifikuar dhe i pakontrolluar, kryesisht ilegal, ka ndodhur në zonën e Brezovicës, konkretisht në luginën më tërheqëse të Murzhicës, duke filluar nga rruga Magjistrale deri në fillim të infrastrukturës së skijimit dhe Hotelit Molika. Për këtë çështje janë duke u zhvilluar hetime penale kundër kryetarit të Komunës së Shtërpçës dhe zyrtarëve të tjerë të Komunës së Shtërpçës, si dhe ndaj bizneseve dhe individëve të ndryshëm, për shkak të dyshimeve për kryerjen e veprave penale të korrupsionit, keqpërdorimit të detyrës zyrtare. etj.*).

*) Kallxo.com: <https://kallxo.com/tag/rasti-brezovica/>; <https://kallxo.com/lajm/rasti-brezovica-prokuroria-me-aksion-per-identifikimin-e-objekteve-ilegale/>; <https://www.gazetaexpress.com/rasti-brezovica-26-te-arrestuar-19-nga-ta-ne-paraburgim-dhe-afer-6-milione-euro-te-blokuara/>.

Bazuar në gamën e gjerë të autoriteteve komunale, si dhe në mundësitë e drejta të komunikimit dhe bashkëpunimit me nivelet qendrore ministrore të Kosovës, situata mund të përmirësohet në bazë dhe në thelb. Nevojitet vullnet politik dhe përgjegjësi më e fortë në të dy nivelet institucionale, për hir të zhvillimit të turizmit të qëndrueshëm dhe të komuniteteve në përgjithësi, përmes planifikimit dhe aktiviteteve dhe programeve të përbashkëta zhvillimore për Brezovicën dhe rajonin më të gjerë të Sharrit, me qëllim të arritjes së rezultateve të shumëpritura. për të gjithë sektorët ekonomikë dhe aktivitetet e biznesit në komunitet, në interes të zhvillimit të sektorit të turizmit, duke përfshirë të gjitha format e qëndrueshme të punësimit dhe mirëqenies së komunitetit.

Përvojat e BE-së dhe agjencive të tjera të ndihmës zhvillimore për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit

Përvojat e agjencive më të dobishme të ndihmës zhvillimore tregojnë se turizmi i qëndrueshëm nuk ndodh thjesht. ***Ai kërkon një strategji të përgjithshme dhe planifikim të detajuar***, me një mori mekanizmesh mbështetës duke përfshirë partneritetet publiko-private, duke mundësuar reforma legjislative dhe institucionale, trajnime dhe arsimim publik, infrastrukturë dhe teknologji, dhe shpesh sisteme financimi dhe kreditimi që arrijnë deri te anëtarët më të varfër të komunitetit, dhe monitorim dhe vlerësim të vazhdueshëm.

Turizmi është një formë e fuqishme zhvillimi dhe mund të jetë ndërhyrës, me potencialin për të ndikuar pothuajse në çdo aspekt të jetës në destinacionin pritës, për mirë ose për keq. Besimi se turizmi “mund të kujdeset për veten” është i rrezikshëm dhe mund të jetë i pabazuar. ***Ndërhyrjet e agjencive të ndihmës zhvillimore*** përfshijnë ndihmën për zhvillimin e turizmit në fazat e tij fillestare dhe zbutjen e ndikimeve mjedisore të fazave më të avancuara të zhvillimit turistik të planifikuar dhe të ekzekutuar keq, veçanërisht në zonat malore të Kosovës, si zonat e Brezovicës dhe maleve të Sharrit.

1.1.2. Gjendja aktuale e qendrës së skijimit në Brezovicë - NSH Inex Sharr Planina

Resorti i skijimit në Brezovicë është themeluar në vitin 1954. Zona e resortit të skijimit është e vendosur në mënyrë ideale në shpatet veriore dhe veriperëndimore të Parkut Kombëtar të Sharrit. I pari nga pesë ashensorët e skive në resort u instalua në vitin 1979. Resorti përmban 16 kilometra të pistave të skijimit të vendosura në shpatet veriore dhe verilindore të maleve të Sharrit. Resorti ishte mikpritës i disa ngjarjeve ndërkombëtare të skijimit në vitet 1980 dhe 1990. Edhe pse Brezovica shërbeu si një vend alternativ për ngjarjet e ngjarjet e skijimit tatëpjetë të Lojërave Olimpikë Dimërore të Sarajevës 1984 dhe ishte nikoqire e disa ngjarjeve të Federatës Ndërkombëtare të Skijimit në vitet 1980 dhe 1990; në resort nuk ka pasur investime të rëndësishme në infrastrukturë për më shumë se tri dekada.

Në periudhën 4-5 vjeçare të pasluftës, ish-Menaxhmenti i Ndërmarrjes Shoqërore (NSH) bëri disa përpjekje bazike për të rifilluar dhe mbajtur funksionalë si Hotelin ‘Narcis’ po ashtu edhe Hotelin Molika si dhe disa njësi më të vogla gastronomike. Sipas konceptit bazë të ndërtimit dhe zhvillimit operativ, Qendra e Skijimit Brezovica, konkretisht Hoteli Molika, ishte i orientuar më së shumti drejt turizmit dimëror dhe vizitorëve të fundjavës, dhe në mënyrë dytësore ndaj aktiviteteve në natyrë dhe ngjarjeve, me një nivel të lartë sezonaliteti. Përderisa ‘Hoteli Narcis’, përveç turizmit dimëror, bazuar në vendndodhjen e tij, operon forma të tjera turizmi, si aktivitete konventash dhe ngjarjesh, si dhe biznes gastronomik, posaçërisht gjatë fundjavave dhe festave. Për shkak të mungesës së investimeve bazë të mirëmbajtjes,

hoteli më i vjetër “Hotel Breza” u la tërësisht pas dore. Në të njëjtën periudhë, përkundër përpjekjeve të menaxhmentit, mungesës së investimeve gjatë viteve 1990 dhe pas luftës, si dhe interesimit të ulët të vizitorëve, Hoteli Narcis, dikur një nga hotelet më të mira malore në ish-Jugosllavi, është. në **fakt pothuajse tërësisht jashtë funksionit**. Gjatë periudhës së hulumtimit, të vetmet struktura në funksion mbeten Hoteli “Molika”, në fakt vetëm dy kate të repartit të akomodimit dhe restorantit, kryesisht gjatë pushimeve dhe sezonit dimëror-skiimit. Një nga arsyt vendimtare për gjendjen e papërshtatshme dhe të pafavorshme të NSH Inex Sharr Planina është mungesa e procesit të privatizimit të aseteve të NSH 'Inex Sharr Planina' - Qendra e skiimit Brezovica”, Mungesa e interesimit të komunitetit të biznesit dhe institucioneve, për investime të bazuara në partneritet publik-privat, për shkak të statusit ligjor të NSH-së, standardeve të ulëta të biznesit (pajisje dhe mobilie të vjetruara, mungesës së stafit të duhur, mungesës së investimeve bazë për mirëmbajtje etj.) dhe sezonalitetit të lartë, kanë pasur ndikim të madh në situatën aktuale të pafavorshme të ndërmarrjes. Mosveprimi i komunitetit lokal dhe autoriteteve vendore, si dhe hezitimi i autoriteteve qendrore për të propozuar dhe diskutuar bashkërisht format e duhura ligjore të procesit të privatizimit, apo të negociojnë ndonjë formë tjetër të mbështetjes zyrtare institucionale, drejt një lloji normaliteti të veprimtarisë së tyre afariste, **NSH Inex Sharr Planina, si dhe turizmi me bazë në komunitet** janë lënë jashtë proceseve të planifikimit dhe zhvillimit.

Në të njëjtën periudhë u ndërtuan disa hotele të reja private, me pronarë nga Prishtina dhe qendrat tjera urbane të Kosovës, konkretisht Hotel ‘Brezovica’, me ambiente dhe kapacitete dhe standarde më të larta operative. Përveç kësaj, u ndërtuan disa kapacitete më të vogla operationale dhe hotele me standarde më të ulëta dhe ishin funksionale në lokacione më të larta përgjatë Luginës së Murzhicës dhe afër Hotelit Molika. Sipas informacioneve të medieve të shkruara dhe digjitale, pronarët janë në hetim me procedurën ligjore në pritje “Rasti Brezovica”. Procesi ligjor bazohet në hetimet në lidhje me ligjet në fuqi, në veçanti, ligjet për planifikimin hapësinor, mbrojtjen e mjedisit dhe parqet kombëtare.

Kohët e fundit, më shumë vizitorë të interesuar vendas, turistë ndërkufitarë dhe ndërkombëtarë, po kërkojnë forma më të qëndrueshme të turizmit, të orientuara drejt aktiviteteve në natyrë në katër stinët e vitit, me forma alternative të akomodimit dhe shërbime F&B, dhe përvoja më të larmishme duke përfshirë traditat lokale, artet dhe festat familjare dhe lokale. (* Punim hulumtues “Turizmi i butë në Kosovë me fokus të veçantë në zonën e Deçanit”; EUSR – KSDW 2021).

1.1.3. Faza kritike për veprim - masat e menjëhershme dhe afatmesme për mbrojtjen e burimeve natyrore

Aktivitetet investuese të paplanifikuara, të pajustificuara dhe kaotike të bizneseve private, investitorëve rezidentë dhe jorezidentë të strukturave afariste, shtëpive malore dhe vilave, janë të shpërndara nëpër malet e Sharrit. Situata më e rëndë ka mbizotëruar në Brezovicë – Luginë e Murzhicës dhe në Pasazhin e Prevallës, më keq se kudo në rajon. Përkatësisht, në Brezovicë mund të ketë raste të ndërtimeve pa leje gjatë viteve 1980 dhe 1990, por jo në shkallë të tillë të ndërtimeve të pakontrolluara dhe pa leje si në dy dekadat e fundit. Të njëjtat ndërtime shkatërruese kanë ndodhur edhe në Pasazhin e Prevallës, jo larg Brezovicës, ku burimet parësore natyrore dhe shëndetësore keqpërdoren dhe shkatërrohen ilegalisht, nga “çunat e guximshëm e të furishëm”, disa aktorë të fuqishëm politikë dhe manjatë biznesi. Serioziteti i degradimit së fundmi ka qenë objekt i ndërmarrjes së veprimeve nga ana e autoriteteve – hetime plotësuese penale për rastin “Brezovica**). Së fundmi, prokurori i rastit; ka urdhëruar Inspektorët e Ndërtimit, të marrin të gjitha masat për identifikimin e bazave ligjore të lejeve të ndërtimit dhe dokumenteve të tjera për të gjitha aktivitetet e ndërtimit, objekt i procesit ligjor. **Por nevojiten më shumë aktivitete dhe veprime afatshkurtra dhe afatmesme në të gjitha nivelet dhe me të gjitha autoritetet lokale dhe qendrore dhe palët e interesit.**

Aktivitete të tjera për shkatërrimin dhe degradimin e mjedisit, përveç ndërtimeve të paligjshme të përhapura, janë ndërtimi i njërive të vogla hidroenergjetike, pothuajse në të gjithë përrrenjtë malorë, si përroi i Murzhicës në tri vende, në zona dhe vende shumë të mbrojtura, pranë pistave të skiimit dhe infrastrukturë, jo shumë larg Hotelit 'Molika'. Situata e njëjtë ose më e keqe, përveç protestave të forta të

komuniteteve lokale, po ndodh edhe përgjatë lumit Lepenci, në fshatin Biti e Epërme***, jo larg Komunës së Shtërpçës. Disa protesta janë organizuar nga komuniteti lokal dhe shoqëria civile kundër ndërtimit dhe funksionimit të hidrocentralit në rajonin e Brezovicës. Ndikimet negative në biodiversitet, florën dhe faunën shumë të pasur që ekzistonte në lokalitete dhe zona janë shumë të mëdha.

1.1.4. Zhvillimet dhe përvojat e udhëtimit në Brezovicë dhe në rajonin Sharrit

Hotelet në Brezovicë, përkatësisht Hoteli ‘Narcis’, Hoteli ‘Molika’, Hoteli ‘Breza’ dhe ‘Stojkova Kuća’, dolën nga lulëzimi i viteve 1970 si njësi organizative të **NSH Inex Sharr Planina** (‘ndërmarrjet dhe pronat shoqërore’), **pësuan degradim dhe shkatërrim gjatë viteve 1990, për shkak të mungesës së biznesit, investimeve, madje edhe mirëmbajtjes bazë.** Në mesin e tyre është edhe Hoteli emblematik ‘Narcis’, dikur në ish-Jugosllavi, i konsideruar ndër hotelet më të mira malore 5*. Përkundër kësaj, qendra e skijimit në Brezovicë është shumë e frekuentuar, veçanërisht gjatë stinës së dimrit për shkak të pistave të saj të çmuara të skijimit. Turistët akomodohen në burimet ekzistuese, hotelin Molika, shkollën e skijimit, shtëpitë private dhe hotelet më të vogla. Gjatë pranverës dhe verës, ai është një destinacion për shumë vizitorë, veçanërisht sipërfaqja ku ndodhet zona e fundjavës. Kjo qendër turistike ka potencial të madh për zhvillimin e mëtejshëm të turizmit malor, duke mirëpritur vizitorë dhe mysafirë gjatë gjithë vitit, veçanërisht turizmin dimëror.

) dhe ***) Kallxo. Com: <https://kallxo.com/tag/rasti-brezovica/>.

Rezultate relativisht të mira në industrinë e turizmit dhe hotelerisë përfaqësojnë bizneset private në zona të tjera të Malit të Sharrit, si resorti malor ‘Sharri’, afër Prevallës, dhe Resorti malor ‘Arxhena’ në malin dhe luginën e Brodit, Komuna e Dragashit. Këto dy resorte malore janë histori suksesi, falë iniciativave private të biznesit, **duke kaluar nëpër sfida të shumta**, pa mirëkuptim dhe mbështetje nga institucionet qendrore. Zhvillimi i biznesit të tyre u mbështet me ekspertizë profesionale, në të gjitha fazat e planifikimit dhe zhvillimit, duke filluar me Zhvillimin e Konceptit, Studimin e Fizibilitetit dhe planet e Biznesit, pasuar nga funksionimi dhe promovimi i strukturave të tyre të hotelerisë. Resorti Hotel Arxhena madje investoi në një infrastrukturë mjaft modeste të skijimit, por operacionale, duke arritur rezultate të mira duke gjallëruar dhe mirëpritur vizitorë nga Kosova dhe Shqipëria, gjatë gjithë vitit.

Në **sektorin e arsimit**, ka më shumë iniciativa dhe projekte, të mbështetura nga agjenci ndërkombëtare, për përmirësimin e situatës në arsimin profesional, AFP, arsimin e dyfishtë, trajnimin, standardet e mësimdhënies, kurrikulat, programet dhe manualët, të fokusuara fillimisht në nivelin parauniversitar dhe mësimin e arsimit të lartë.. Procesi arsimor profesional në Brezovicë funksionon në nivelin parauniversitar (bazuar në sistemin arsimor të Serbisë). Në Prizren, arsimimi dhe trajnimi për turizëm dhe hoteleri janë duke vazhduar në dy shkolla të mesme publike dhe në nivelin universitar të sapo filluar. Në Komunën e Prizrenit, para disa vitesh janë organizuar 2 sesione trajnimi (21 ditë secila) për tërë rajonin e Sharrit, njëra për Guida turistike dhe tjetra për Agjencitë e Udhëtimit – ‘Planifikimi i produkteve dhe destinacioneve, menaxhimi i zhvillimit, organizuar nga Komuna e Prizrenit. , zbatuar nga “TPD Consulting” nga Prishtina.

Në nivelin qendror institucional, Turizmi dhe Hoteleria i janë shtuar që në fillim Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë (MTI), në nivel të Departamentit për Turizëm, me interes të ulët, buxhet dhe burime njerëzore profesionale. Në fillim të vitit 2007, Agjencia e Qeverisë Gjermane GTZ ofroi mbështetjen e saj në disa drejtime dhe projekte, duke u fokusuar fillimisht në përgatitjen e Draft Strategjisë së Turizmit, si dhe **Projekti “Zhvillimi i Turizmit të Rajonit Turistik të Malit Sharr”**. Në vitin 2008, pas disa muajsh punë me të gjitha palët e interesit në Projektin e Malit Sharr, Projekti u ndërpre në mes të procesit për shkak të neglizhencës nga MTI (MINT). Fatkeqësisht, si projekti i lartpërmendur, ashtu edhe Draft Strategjia e Turizmit në Kosovë, nuk u miratuan asnjëherë nga Qeveria dhe Kuvendi i Kosovës.

Disa donatorë dhe agjenci qeveritare ndërkombëtare u angazhuan në aktivitete dhe projekte të ngjashme mbështetëse, me ndikim të madh në bizneset turistike dhe disa suksese fillestare me organet qeveritare. Kur e gjithë bota, si vendet e zhvilluara ashtu edhe ato në zhvillim po i japin prioritet sektorit të turizmit

në nivel të lartë, është koha që Qeveria e Kosovës, agjencitë ndërkombëtare mbështetëse dhe të gjitha palët e interesit të kenë një qasje të ngjashme dhe t'i japin mundësinë zhvillimit më të shpejtë, të turizmit të Kosovës të planifikuar mirë dhe të koordinuar, të fokusuar, për arsye të mirë, në Planifikimin dhe Zhvillimin e Turizmit të Qëndrueshëm.

Përveç Ministrisë së Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë MINT, përgjegjëse për sektorin turistik, janë të paktën 3 ministri të tjera, të lidhura me zhvillimin e turizmit, përkatësisht Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sporteve; Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës dhe Ministria e Bujqësisë. **Koordinimi ndërministror për planifikimin, zhvillimin dhe promovimin e turizmit është i pamjaftueshëm me rezultate dhe ndikim të dobët**, kështu që nevojitet shumë në programet e përbashkëta të zhvillimit në turizëm, veçanërisht në turizmin e qëndrueshëm, duke përfshirë turizmin bazuar në komunitete (ECO, AGRO dhe Rural Turizmi).

Komuniteti ndërkombëtar, zyrat diplomatike dhe agjencitë e tjera mbështetëse kanë insistuar shumë herë, duke bërë thirrje për veprim të përbashkët të të gjitha ministrive përkatëse, drejt një organizimi dhe aktiviteteve të përmirësuara për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit, duke synuar mbrojtjen e mjedisit, ndikimet pozitive në ndryshimet klimatike dhe zhvillimin e komunitetit, duke shprehur vullnetin dhe gatishmërinë e tyre për të mbështetur veprime të tilla të nevojshme. Ky punim hulumtues i mbështetur nga PSBE-ja në Kosovë, është një vazhdimësi e vlefshme e veprimit të tyre në drejtimin e duhur, duke pasur parasysh para së gjithash potencialet dhe vlerat e mëdha turistike të Brezovicës dhe Maleve të Sharrit në Kosovë, si dhe nevojën për koordinim të përbashkët për mbrojtjen dhe ruajtjen e vlerave të trashëgimisë natyrore dhe kulturore, të cilat në rajonet malore janë mjaft të keqpërdorura, të degraduara dhe të lëna anash, siç është përcaktuar gjatë periudhës së hulumtimit.

1.1.3.1. Rëndësia e zhvillimit të turizmit në Brezovicë - Malet e Sharrit

Zhvillimi i turizmit në Brezovicë - Malet e Sharrit duhet të jetë një nga prioritetet kryesore të Qeverisë dhe Komunës

- Shfrytëzimi dhe përdorimi ekonomik i burimeve të pasura natyrore të Brezovicës dhe malit Sharr;
- **Përdorimi i burimeve natyrore dhe kulturore në mënyrë të rikuperueshme (duke shijuar peizazhet, bukuritë natyrore, lumenjtë dhe liqenet rrjedhëse malore, florën dhe faunën, aktivitetet në natyrë, etj.);**
- Promovimi i investimeve direkte të huaja dhe vendase në zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit;
- **Zhvillimi Rajonal i Turizmit, i fokusuar në zhvillimin e integruar rural me synim rritjen**, në përgjithësi, dhe veçanërisht përfshirjen e grave dhe të rinjve;
- **Stimulimi i nismave ekonomike private, individuale dhe familjare**, përmes formave të qëndrueshme të turizmit – Turizmi me bazë në komunitet dhe iniciativa familjare, si një mjet efektiv për zbutjen e varfërisë dhe zhvillimin e përsheptuar të ekonomisë familjare;
- **Zhvillim më i balancuar rajonal në nivel kombëtar**, si dhe në nivel rajonal të Sharrit.

Përveç të gjitha sfidave dhe mungesës së mirëkuptimit dhe mbështetjes institucionale, institucionet dhe të gjitha palët përkatëse të interesit duhet të deklarojnë dhe promovojnë gjerësisht ndikimet ekonomike të industrisë së turizmit në Kosovë, së bashku me ndikimet sociale dhe mjedisore. Çdo vit në Kosovë, **përfituesit e mëposhtëm përfitojnë nga turizmi dhe hoteleria:**

Përfituesit nga Turizmi dhe Hoteleria në Kosovë, Brezovica e Maleve të Sharrit	
• Një numër i madh punonjësish, si dhe familjet e tyre,	
• Të gjithë sektorët e tjerë ekonomikë:	
• Tregtia e mallrave të konsumit,	• Mbrojtja e mjedisit dhe biodiversitetit
• Tregtia e artikujve ushqimorë dhe pijeve,	• Sektori i ndërtimit,

• Bujqësia, blegtoaria, bletaria, peshkimi,	• Artet dhe Artizanat Tradicionale
• Industria e ushqimit dhe pijeve,	• Artizanatet,
• Tregtia e karburanteve,	• Komuniteti lokal dhe familjet e tyre,
• Transporti	• Komuniteti kulturor,
• Buxheti i Kosovës dhe fondet e taksave komunale etj.	• Bashkësia fetare etj.

Fatkeqësisht, si në nivel qendror, po ashtu edhe në atë rajonal dhe lokal në Kosovë, duket se ka pak mirëkuptim për turizëm, jo vetëm për kohë të lirë dhe argëtim, por si një sektor kompleks që përfshin një sërë çështjesh shkencore dhe çështje të përvojës që duhet të kuptohen, njihen, mësohen dhe zbatohen në mënyrë adekuate.

1.1.3.2. Disa të dhëna bazë statistikore për Turizmin e Kosovës në Malet e Sharrit të Brezovicës

Përveç disa përmirësimeve të fundit, të zbuluara nga statistikat turistike, ka ende boshllëqe dhe dyshime mbi të dhënat reale dhe të besueshme, në lidhje me kapacitetet akomoduese, ardhjet dhe “kush” janë turistët e vërtetë ndërkombëtarë, të cilat nuk bazohen në mënyrë adekuate në Përkufizimin dhe Statistikat e UNWTO, pasi vetëm një numër i përzgjedhur i kapaciteteve akomoduese ndiqet rregullisht. Ka një hendek, konkretisht në numrin e turistëve ndërkombëtarë, bazuar në pikat e hyrjes kufitare dhe mbërritjet në hotele. Statistikat joadekuate po e përjashtojnë diasporën e Kosovës nga grupi i turistëve ndërkombëtarë, duke i konsideruar gabimisht si qytetarë kosovarë të zakonshëm, pa marrë parasysh se vendbanimi i tyre i përhershëm është në vende të ndryshme evropiane dhe të huaja.

Kapacitetet akomoduese turistike në Kosovë dhe rajonin e Sharrit *)

Bazuar në të dhënat e Agjencisë së Statistikave, Kosova ka mbi 11,811 shtretër për akomodim, me 7077 dhoma të cilat janë të shpërndara në 499 njësi akomoduese. Numri më i madh i njërive akomoduese i takon hoteleve me 2239 njësi dhe moteleve me 179 njësi.

Njësitë dhe kapacitetet akomoduese në Kosovë, dhe në malet e Sharrit, duke përfshirë Brezovicën

Llojet e akomodimit	Njësitë Kosovë*)	Dhomat Kosovë	Shtretërit Kosovë
Hotele	239	4.873	7.790
Motele	179	2.160	2.874
Bujtina	12	60	129
Hostele	13	59	218
Apartamente	15	25	32
Bungalova	41	374	768
Total	499	7.077	11.811
Rajoni i Malit Sharr **	88	1.297	2.593

*) Statistikat e hoteleve ASK 20121; **) Statistikat e hoteleve ASK 2022

Përveç dimensionit të shprehur në numra, zhvillimi i turizmit në Kosovë përfshin edhe dimensione të tjera që janë po aq të rëndësishme. **Turistët kanë interesa të ndryshme: aktivitete në natyrë dhe biodiversitet, kulturë të vendit, arkitekturën e tij, gastronominë, historinë, trashëgiminë shpirtërore ose ngjarjet kulturore.** Si një sektor kompleks, menaxhimi i suksesshëm i një destinacioni turistik është i lidhur ngushtë me bashkëpunimin e palëve të ndryshme të interesit në nivel rajonal dhe komunal.

2. Analiza

2.1. Resurset turistike në Rajonin e Sharrit, konkretisht në zonën e Brezovicës

Termi burim turistik nënkupton burime dhe mallra tërheqëse natyrore dhe kulturore, përkatësisht elemente të sistemit hapësinor, që kanë një efekt stimulues në lëvizjet turistike, për të kënaqur një gamë të gjerë nevojash turistike dhe për të krijuar produktin e dëshiruar turistik.

Karakteristikat tërheqëse të një burimi turistik, janë vetitë e burimeve që bëjnë të mundur plotësimin e nevojave turistike, të cilat quhen prona tërheqëse dhe ato mund të jenë:

- Rekreative – Sport, aktivitete në natyrë, shëndet
- Kurioze – Eksplorim,
- Pamjet – Peizazhe, fotografi, monumente,
- Estetike – Gryka, lugina, flora.

Kosova ka një potencial të mirë për zhvillimin e turizmit. Ka burime të bollshme natyrore, brenda një shtrirjeje të përshtatshme gjeografike. Disa nga burimet e veçanta turistike mbështeteshin në veçoritë dalluese morfologjike, hidrografike dhe klimatike, si dhe në elemente të tjera tërheqëse, të cilat e bëjnë Kosovën një nga hapësirat turistike më tërheqëse në rajon.

Për shkak të pasurisë së saj të burimeve natyrore të të larmishme, Kosova ka potencial të jashtëzakonshëm natyror dhe mundësi të tjera për zhvillimin e pothuajse të gjitha formave të turizmit, në gamën e **turizmit në natyrë të sporteve dimërore, turizëm malor, shëndetësor, kulturor dhe urban, tranzit, arsimor dhe biznes, etj.**

2.1.1. **Diversiteti i trashëgimisë natyrore dhe niveli i mbrojtjes së saj në malet e Sharrit të Brezovicës**

2.1.1.1. **Potencialet dhe resurset e mëdha natyrore të maleve të Sharrit**

Masivi i Malit Sharr shtrihet nga verilindja në jugperëndim për 80 km me një sipërfaqe totale prej rreth 1600 km, duke e bërë atë një nga masivët më të mëdhenj në Ballkan, nga të cilët 43.12% i përkasin Kosovës. Masivi i Malit të Sharrit i përket grupit të vargmaleve të reja dhe karakterizohet me klimë malore me dimër të ftohtë dhe verë të këndshme. Mesatarisht, 1300 m, bora ka një thellësi prej 1 m dhe zakonisht zgjat katër muaj. Sytë e Malit të Sharrit, siç njihen në popull liqenet e tij akullnajore, janë karakteristike e veçantë e tij. Potenciali ujqor i këtij masivi është i madh dhe ka mbi 200 burime (i gjithë masivi) me ujë të pastër. Ndër të tjera, pasuria minerale përfaqësohet nga mangani, hekuri, kromi, molibdeni dhe bakri.

Biodiversiteti unik i maleve të Sharrit

Masivi është shumë i pasur me florë dhe faunë. Ka një bollëk kullotash malore të larta dhe pyje halore me trung të lartë. Më të përhapurit janë bredhi dhe dëllinja, ndërsa në pjesët e poshtme pyjet e ahut dhe gështenjave janë të shumta. Malet e Sharrit janë një masiv i madh që përmban një shumëllojshmëri habitatesh, ku jetojnë rreth 2000 lloje të ndryshme bimore, me afro 200 takson bimore endemike dhe subendemike. Ky mal është një qendër e rëndësishme ballkanike dhe evropiane për endemizmin e luleve.

Flora e malit Sharr është shumë e larmishme dhe interesante. Këtu mund të shihni specie nga rajonet arktike dhe nën-mesdhetare. Llojet arktike janë unike, në atë që kanë origjinën nga një epokë e mëparshme gjeologjike - dhe njihen si relikte akullnajore. Mali i Sharrit është një shtëpi e përsosur për disa nga këto relikte akullnajore që janë përshtatur për të mbijetuar në kushte të vështira të motit si erërat e ftohta dhe bora gjatë pjesës më të madhe të vitit.

Fauna e malit Sharr ka mbi 44 lloje të kafshëve të egra, të cilat janë të pranishme në këtë mal, duke përfshirë rrëqebullin ballkanik të rrezikuar në mënyrë kritike, ariun, ujkun dhe dhinë e egër ballkanike.

Shqiponjat, skifterët dhe gjeraqinat janë gjithashtu të zakonshëm në malin Sharr. Edhe pse jo të shumta si në vitet 50-70 të shekullit të kaluar, kullotat malore ende kulloten nga raca shtëpiake e deleve. Ato ruhen nga i njohuri ‘Qeni Sharrit’ - Qeni i Malit të Sharrit (‘Deltari Ilir’), ***një qen bari me karakteristika të shkëlqyera*** – Temperamenti: i besueshëm, i përkushtuar, inteligjent, kokëfortë, i pavarur, mbrojtës, i qetë, i cili është një simbol i këtij mali dhe është emërtuar sipas tij.

Disa fakte rreth historisë së zhvillimit të Parkut Kombëtar Sharri*)

Sharri është shpallur park kombëtar në ish-Jugosllavi, nga Kuvendi i Kosovës me ligjin special 11/86 në vitin 1986**). Sipërfaqja e Parkut Kombëtar përfshin 39,000 ha. Ligji i ri nr. 03/L-087 në vitin 2013, u rrit sipërfaqja e parkut në 53,469 ha. Parku kombëtar shtrihet në territoret e pesë komunave të Kosovës jugore: Prizrenit, Dragashit, Shtërpçës, Kaçanikut dhe Suharekës. Struktura e mbulesës së tokës së parkut është si më poshtë: bimësi barishtore 30,904,85 ha ose 57,81%, pyje 18,298,82 ha (34,22%), shkurre 1,419,15 ha (2,65%), ujë 1,467,64 ha (2,75% sipërfaqe toke) dhe zona urbane 23.21 ha (0.04%).

Parku Kombëtar i Malit Sharr menaxhohet nga Drejtoria e Parkut Kombëtar me seli në Prizren***), e cila funksionoi në kuadër të Ministrisë së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH), si pjesë e Agjencisë për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës..

Aktivitetet e Malit Sharr

Drejtoria e Parkut Kombëtar Mali Sharr kryen të gjitha funksionet që kanë të bëjnë me menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore që kanë të bëjnë me planifikimin, organizimin, menaxhimin dhe kontrollin. Aktivitetet kryesore në kuadër të menaxhimit të burimeve natyrore janë mbrojtja dhe zhvillimi i burimeve natyrore, hulumtimi dhe studimi i vlerave natyrore, shfrytëzimi racional dhe i qëndrueshëm i burimeve natyrore dhe kompletimi i infrastrukturës ligjore, organizative dhe financiare për menaxhimin e qëndrueshëm të Parkut Kombëtar, etj.

*) AMMK Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës, linku: <https://www.ammk-rks.net/assets/cms/uploads/files/Dokumente%202022/Themelimi%20dhe%20veprimtaria.pdf>

**) Parku Kombëtar Sharri, Drejtoria për Administrimin e Parkut Kombëtar “Sharri”, Broshura informative, 2017.

***) AMMK <https://www.ammk-rks.net/en/drejtore/30/drejtoria-parku-kombetar-sharr>

Disa fakte rreth historisë së zhvillimit të zonës së komunës së Brezovicës dhe Shtërpçës

- Komuna e Shtërpçës gjendet në pjesën jugore dhe juglindore të Kosovës, rreth 72 km në jug të Prishtinës.
- Kufizohet me komunat e Prizrenit, Suharekës, Ferizajt, Kaçanikut dhe Maqedonisë së Veriut.
- Në një sipërfaqe prej 247,36 km², në të dy anët e lumit Lepenci gjenden 16 vendbanime, në lartësinë 600 deri në 1200 metra.
- Rajoni tregon vazhdimësinë e jetës dhe ekzistencën e vazhdueshme të vendbanimeve në të njëjtat vende, të cilat shpesh kishin të njëjtin emër si sot.
- Shfaqja e kolonive minerare ndryshoi pamjen e rrethit Syrinika dhe ka ndikim në zhvillimin e vendbanimeve të tjera në luginë, kryesisht vendbanimet e Verbeshticës dhe Shtërpçës.
- Zhvillimi i turizmit në vitet 1950 dhe ndërtimi i objekteve hoteliere në vitet 1980 çuan në shndërrimin e Brezovicës në një qendër turistike dhe rekreative me një zonë gjatë fundjavës, dhe Shtërpçe si qendër lokale.

Niveli i vlerësimit të pasurive natyrore të maleve të Sharrit dhe Brezovicës

- **Grykat, kanionet dhe shpellat** janë forma tërheqëse të relievit me motive turistike. ***Estetika dhe kurioziteti i grykave i bëjnë ato jashtëzakonisht tërheqëse për turizmin.*** Malet e masivit të Sharrit janë rajonet më të pasura me gryka, shpella dhe kanione. Më të njohurat në këtë rajon

janë:

- **Prizreni ose Gryka e Lumbardhit**, Kanioni i Brodit, Kanioni i Drinit etj. Gryka e Lumbardhit me bukurinë e saj natyrore është gryka më tërheqëse në rajon dhe më gjerë.
- **Luginat në Brezovicë dhe në malet e Sharrit**: Lugina e Syrinikës, Lugina e Zhupës ose Lumbardhit, Lugina e Opojës, Lugina e Gorës dhe Lugina e Lepencit.
- **Burimet hidrografike** janë një element shumë i rëndësishëm i trashëgimisë natyrore të një vendi. Nëpërmjet ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore mund të tregohet kompleksi natyror i përbërjes gjeologjike, relievit, klimës, florës dhe faunës si dhe aktiviteti njerëzor për përshtatjen dhe përdorimin e elementeve hidrografike, për plotësimin e nevojave të ndryshme.
- **Ujërat nëntokësore dhe sipërfaqësore në zonën e Brezovicës**
 - **Ujërat nëntokësore**: Shpërndarja e burimeve ujore nëntokësore është shumë e ndryshueshme. Sipas strukturës gjeologjike, daljet e shtresave të rëndësishme janë të vendosura në luginat e Murzhicës dhe Milloshticës, por edhe në të gjitha luginat e lumenjve, me pak mundësi për dalje. Trashësia e sedimentit të morenit varion ndërmjet 2-5 m e më shumë në luginën e Murzhicës dhe të Milloshticës.
 - **Ujërat sipërfaqësore**: Në hartën sipërfaqësore, rrjeti hidrografik përbëhet nga Lepenci dhe degët e tij, të cilat janë të ndara sipas rëndësisë: Verbeshtica, lumi Drin, Blateshtica, Milloshtica dhe lumi Sushica. Dendësia e rrjetit hidrografik është mjaft e ndryshueshme nga 0.91 në 2.53 km / km².
- **Lumenjtë dhe aktiviteti natyror që kanë lumenjtë** në luginat e tyre shërbejnë edhe për zhvillimin e turizmit.
 - ✓ Rëndësia turistike e lumenjve, përveç fokusit në përdorimin e tyre për larje, si dhe në zhvillimin e sporteve, si noti, peshkimi, kanoja etj., ato me kanione, gryka dhe ujëvara që kanë, paraqesintribute tërheqëse për zhvillimin e turizmit.
 - ✓ Lumenjtë e Kosovës shquhen për atraktivitetin dhe estetikën e tyre natyrore, të cilat mund të shfrytëzohen për zhvillimin e turizmit, si lumenjtë e Brezovicës dhe maleve të Sharrit, me atraktivitetin e tyre mahnitës natyror, janë atraksione mjaft interesante për turistët, përkatësisht Lepenci, Lumbardhi,
- **Liqenet**, ka pothuajse në të gjitha zonat gjeografike dhe në lartësi të ndryshme, të cilat janë të rëndësishme për zhvillimin e turizmit, veçanërisht në vendet kontinentale, të cilat nuk kanë det. Sipas llojit, liqenet ndahen në:
 - ✓ **Liqene relikte (artificiale)**.
 - ✓ **Liqene akullnajore** janë më të bukurat nga të gjitha llojet sepse gjenden në zonat malore dhe janë pjesë përbërëse e atraksioneve të masiveve malore. Kosova është e pasur me këto dy lloje liqenesh. Liqenet akullnajore në Kosovë gjenden më së shumti në Bjeshkët e Nemuna dhe në malet e Sharrit.
 - ✓ Në **Malet e Sharrit janë 16 liqene**, më të famshmet janë:
 - Liqeni i Livadhit
 - Liqeni i Bogovinës
 - Liqeni i Zi
 - Liqeni i Jazhicës
 - Liqeni i Sipërm etj.

2.2. Niveli i mbrojtjes së resurseve natyrore në Brezovicë dhe në Rajonin Turistik të Sharrit

Parku Kombëtar Sharri dhe roli i tij mbrojtës

Niveli i mbrojtjes së Brezovicës dhe Maleve të Sharrit duhet të trajtohet në kuadër të mbrojtjes së Parkut Kombëtar të Sharrit, të cilit i përket. **Legjislacioni dhe dokumentet, që rregullojnë Parkun Kombëtar Sharri:**

- Ligji për Parkun Kombëtar “Sharri” nr. 04/L-087; Dt. 13.12.2012. (GZRK Nr. 2/2013);

- Ligji për Mbrojtjen e Natyrës 03/L-233 i datës 30.09.2010. (GZRK Nr. 85/2010.);
- Ligji për Mbrojtjen e Mjedisit nr. 03/L025; i datës 26.02.2009.
- Vendim për themelimin e Drejtorisë së PK “Sharri” nr. 344/13 i datës 11.02.2013.
- Rregullorja për rendin e brendshëm të parqeve kombëtare nr. 21/2013.
- Plani Hapësinor i Parkut Kombëtar “Sharri” (Vendim i Kuvendit të Republikës së Kosovës nr. 04-V-772, shkurt 2014)
- Plani i Menaxhimit të PK “Sharri” (Vendim i Ministrit të MMPH-së nr. 18, Mars 2015)
- Kodi Penal i Republikës së Kosovës.

Kufiri jugor i Parkut Kombëtar Sharri përkon me kufirin shtetëror të Republikës së Kosovës me Maqedoninë e Veriut dhe Shqipërinë, i cili kalon nëpër majat e maleve më të larta, shumica e tyre mbi 2500 m mbi nivelin e detit. Çuka e Liqenit (2604 m), Bistra (2651 m), Maja e Zezë (2584 m), Koblica (2526 m), etj.

Bazuar në Planin Hapësinor, 15 rezervate strikte natyrore me sipërfaqe prej 9,363,51 ha (17,5%) janë përcaktuar në Parkun Kombëtar të Sharrit: Lubotenit, Bistra, Lumbardhi, Dupnica, Koblica, Gryka, Maja Arnenit (Prevalla), Oshlaku, Pisha e Madhe, Rusenica, Pashallarë, Lendina e Shenjtë, Koritniku, Bredhiku, Shutmani-Vraca-Rudoka. Krahas Ligjit dhe Planit Hapësinor të Parkut Kombëtar Sharri, si dhe dhjetëra ligjeve të tjera që kanë të bëjnë me Parimet e Qëndrueshme në nivel të Kosovës, niveli i mbrojtjes së rajonit, veçanërisht zonës së Brezovicës, në dukje është në nivelin më të ulët të mundshëm. Problemet e shumta kanë qenë prezente për një periudhë mjaft të gjatë, të cilat kontribuojnë në shkatërrimin e vazhdueshëm të burimeve me ndërtime pa leje, veçanërisht në luginën e Murzhicës..

Problemi themelor është mungesa e planifikimit rregullativ dhe mosveprimi ndërministror në nivel qendror. Problemi i dytë është mungesa e koordinimit ndërmjet Ministrisë përkatëse, Parkut Kombëtar të Sharrit dhe Komunës së Shtërpçës, konkretisht për procesin e dhënies së lejeve të ndërtimit, sipas Ligjit për Parkun Kombëtar të Sharrit. Ndryshe nga komunat e tjera, **Komuna e Shtërpçës vendos vetë për procedurat dhe lejet e ndërtimit**. Situata më e rëndë paraqitet në Luginën e Murzhicës në Brezovicë, duke filluar nga rruga rajonale Prizren – Shkup afër Komunës së Shtërpçës, ku për shkak të dëmtimeve të shumta është në vazhdim e sipër procesi ligjor për shkak të dyshimeve për kryerjen e disa veprimeve të kundërligjshme. Një nivel i ngjashëm shumë i ulët i mbrojtjes është vërejtur për një kohë të gjatë në Pasazhin e Prevallës, që i përket Komunës së Prizrenit, gjë që është një situatë tjetër, ku autoriteti përgjegjës është niveli qendror ministror, i ngarkuar me dhënien e lejeve të ndërtimit.

Nga fillimi i gushtit 2022, prokurori përgjegjës në Procesin Ligjor të Brezovicës, ka filluar intensifikimin e procesit, me një inspektim të madh të të gjitha ndërtimeve në Brezovicë, lidhur me të gjitha veprimet e mundshme kundërligjore.

Në të dyja rastet, Drejtoria e Parkut Kombëtar Sharri është në gjendje të pamundur, për shkak të **mungesës së planeve rregulluese dhe masave përkatëse**, si në zonën e Brezovicës ashtu edhe në atë të Prevallës. **Prandaj rekomandohet fuqimisht që të përgatiten dhe miratohen plane rregulluese, me prioritet për Brezovicën dhe Prevallën, por edhe për zonat më të degraduara apo më të rrezikuara të Parkut Kombëtar Sharri.**

Ajri është i kontaminuar në qendrën urbane të Shtërpçës. Ky kontaminim shkaktohet nga smogu dhe pluhuri, si pasojë e djegies së ngrohësve të shtëpisë dhe disa nga tymi nga hotelet dhe bizneset e vogla..

Uji në lumë është i ndotur me mbetje të patrajuara që nuk kontrollohen fare. Ujërat nëntokësore janë të ngjashme. **Dëmet më të mëdha në rrjedhat ujore malore janë hidrocentralet e vogla**, të cilat përfaqësojnë llojin më të keq të efekteve të shumta dëmtuese, për burimet ujore dhe biodiversitetin, si dhe dëmtimet skenike.

Po kështu zona është e ndotur edhe me mbetje “të egra”. Kryetari i Komunës së Shtërpçës, lidhur me këtë temë, i referohet çështjes së kompanisë së shërbimeve publike komunale, si proces i vonuar i licencimit

për të cilin kanë aplikuar në Ministrinë e Ekonomisë dhe Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor (MMPH). Ata janë në pritje të licencimit, ku objekt i kësaj kompanie do të jetë edhe grumbullimi i mbeturinave në Komunë dhe në zonën e Brezovicës.

Masat rregullatore ndihmojnë në kompensimin e ndikimeve negative; për shembull, kontrollet mbi numrin e aktiviteteve turistike dhe lëvizjen e vizitorëve brenda zonave të mbrojtura mund të kufizojnë ndikimet në ekosistem dhe të ndihmojnë në ruajtjen e integritetit dhe vitalitetit të zonës. Kufij të tillë mund të zvogëlojnë gjithashtu ndikimet negative në burime, si nga bizneset kaotike dhe të paligjshme, ashtu edhe nga ndërtimet ilegalisht dhe/ose manipuluese rezidente dhe jorezidente - vila dhe shtëpi.

2.2.1. Diversitetet e trashëgimisë kulturore dhe historike dhe ruajtja e saj në Rajonin Turistik të Sharrit

Kosova përfaqëson një thesar të pasur të trashëgimisë etno-kulturore, materiale dhe shpirtërore të periudhave të ndryshme historike, me një diversitet të lartë të komuniteteve, gjuhëve, traditave dhe feve, bazuar në mikpritjen e jashtëzakonshme.

Trashëgimia e Kosovës paraqet një mozaik kulturash të periudhave të ndryshme historike, të kushtëzuara në rrethana historike, sociale, ekonomike dhe fetare. E gjithë vlera artistike si trashëgimi i përket stileve dhe karaktereve të ndryshme, ku bartësit e tyre ishin banorët autoktonë, pra shqiptarët dhe të tjerë që jetonin në këtë zonë. Më e rëndësishmja në mesin e trashëgimisë kulturore: **Prizreni – Qyteti Muze**, me Kalanë e tij arkeologjike, Manastirin e Vjetër Ortodoks Serb, kishat Serbe, Kishën e Vjetër Katolike, trashëgiminë e stilit osman si xhamitë, Hamami i vjetër, shtëpitë e vjetra dhe urat;

Burimet turistike antropogjene janë elemente antropogjene të sistemit hapësinor, pronat e të cilave mund të valorizohen për nevojat e turizmit. Ato lindën dhe shfaqen, si rezultat i kulturës materiale dhe shpirtërore të shoqërisë në hapësirë dhe në kohë. Burimet turistike antropogjene ndahen në:

- Etnografike
- Artistike
- Ambienti dhe peizazhi
- Ngjarjet
- Atraksione të ndërtuara posaçërisht (rekreative dhe argëtuese).

Resurset kryesore kulturore dhe historike në Rajonin Turistik të Sharrit dhe Brezovicë

Nuk ka vend në Kosovë dhe në rajon, si Rajoni i Turizmit të Sharrit, me mozaikun e tij unik të trashëgimisë kulturore, të të gjitha llojeve të diversitetit, të arteve kulturore, gjuhësore dardane, rome, bizantine, ortodokse serbe, osmane dhe shqiptare dhe zanatet, feja dhe gjuhët.

➤ **Trashëgimia e ndërtuar në Prizren dhe në tërë Rajonin Turistik të Malit Sharr** – Kalaja e Prizrenit; Lokalitet i vjetër arkeologjik bizantin në grykën e Prizrenit, aktualisht nën administrimin e kishës serbe ‘Manastiri i Arkangjelit të Shenjtë’; Kisha e Shën e Premtës/Bogorodica Levishka në Prizren (fillimisht e ndërtuar midis shekujve 6 – 8 pas Krishtit) e listuar në UNESCO; Xhamitë, Urat, Hamami i Gazi Mehmet Pashës dhe Xhamia e Trashëgimisë Osmane; Lidhja e Prizrenit, Muzeu Etnologjik; Xhamia e Sinan Pashës; Qyteti i Vjetër i Prizrenit; Kisha Ortodokse Serbe e Shën Gjergjit; Kisha katolike; Kisha Ortodokse Serbe e Shpëtimtarit; Teqetë e Sufistëve – Teqetë Halvety; Shtëpitë e vjetra tradicionale prej guri Fshati malor Gornje Selo; Shtëpi të vjetra prej guri në fshatra, me komunitet serb, shqiptar dhe goran, në Luginën e Zhupës dhe Komunën e Shtërpçës; Kisha Ortodokse Serbe e Shën Gjon Pagëzorit “Crkva Svetog Jovana Krstitelja” në Brezovicë.

➤ **Brezovica dhe Komuna e Shtërpçës** janë të interesuara të rrisin nivelin e mbrojtjes së burimeve dhe vlerave kulturore dhe historike, duke i kategorizuar ato në disa nivele të rëndësishme, **në Listën e objekteve kulturore të mbrojtura dhe të dëbuara:**

a. Trashëgimia kulturore me rëndësi të veçantë:

- ✓ Kalaja në Brezovicë - Chajlia, Brezovicë
- ✓ Kisha e Shën Nikollës nga shekulli i 16-të, Gotovusha
- ✓ Kisha e Shën Nikollës nga shekulli i 16-të, Shtërpçë

b. Trashëgimia kulturore me rëndësi të madhe:

- ✓ Pllakë guri me varr në kishën e Shën Gjergjit, Bitia e Epërme
- ✓ Kisha e Shën Theodorit nga shekulli XVI, Bitija e Poshtme.

- **Trashëgimia Shpirtërore dhe Artet Tradicionale dhe Artizanati** – Artizanati me argjend ose filigran në Prizren; Arti dhe prodhime të tjera artizanale të ofruara si suvenire për turistët në Prizren, Brezovicë dhe në të gjitha vendet turistike; Zbukurim unik i fytyrës së nuses në Reçani në Zhupë ose në Luginën e Lumbarhit; Garat e Lojërave Pehlivan në Dragash, në mesin e komuniteteve gorane, boshnjake dhe shqiptare; Festimet fetare familjare ndërmjet komuniteteve të ndryshme; Shëngjergji si traditë arkaike që nga periudha pagane dardane të shqiptarët dhe komuniteti goran, Gjurgjevdani të komuniteti serb.

2.3. Qasja ndaj mundësive për zhvillim të qëndrueshëm të turizmit në zonën e Brezovicës

Duke marrë parasysh nevojën e madhe për të adresuar sfidat ekonomike, sociale dhe mjedisore nga njëra anë dhe promovimin e zhvillimit të qëndrueshëm nga ana tjetër, 6 palë të interesit bashkuan forcat në vitin 2018 për të organizuar ngjarjen më të madhe të zhvillimit të qëndrueshëm në Kosovë. Iniciativa shënoi fillimin e ngjarjes së quajtur **Java e Zhvillimit të Qëndrueshëm të Kosovës (JZHQK)**, e cila është bërë një ngjarje e përvitshme për shkak të suksesit dhe ndikimit të saj të jashtëzakonshëm në opinionin publik.

Përmes aktiviteteve të saj të dizajnuara me kujdes, KSDW synon të përmirësojë dialogun publik për zhvillim të qëndrueshëm në Kosovë dhe rajon, të inkurajojë zbatimin më të shpejtë të kornizës së zhvillimit të qëndrueshëm dhe të sigurojë koordinimin ndërmjet palëve të interesit në terren.

Ky Punim Hulumtues është një dokument hulumtues, i cili synon të tregojë gjendjen aktuale të turizmit të qëndrueshëm në Brezovicë, Malet e Sharrit, duke shkëmbyer pikëpamjet dhe mundësitë me palët e interesit, me synimin përfundimtar për të nxjerrë rekomandimin e madh, si për atë të menjëhershëm, ashtu edhe për atë afatshkurtër, dhe veprimet dhe aktivitetet afatmesme të qeverisjes qendrore dhe vendore, dhe të gjitha palët përkatëse të interesit. Një rekomandim specifik do të orientohet drejt ruajtjes së burimeve natyrore, trashëgimisë kulturore dhe historike dhe vlerave, si dhe orientimi specifik në fazat e ardhshme të planifikimit dhe zhvillimit të turizmit të qëndrueshëm malor, bazuar në mundësitë e mëdha që ofron Brezovica dhe zona të tjera të maleve të Sharrit.

Turizmi i qëndrueshëm, përkufizimi, koncepti dhe llojet

Zhvillimi i turizmit duhet të bazohet në kriteret e qëndrueshmërisë, të jetë afatgjatë i përbalueshëm ekonomikisht dhe etikisht dhe të jetë i barabartë nga ana sociale për popullsinë vendase të destinacioneve.

Komisioni Evropian ka miratuar përkufizimin e tij për turizmin e qëndrueshëm, i cili është “çdo formë zhvillimi, përmirësimi ose aktiviteti turistik që respekton mjedisin, ruan në afat të gjatë burimet natyrore dhe kulturore dhe është i qëndrueshëm dhe i barabartë nga pikëpamja sociale dhe ekonomike”.

Turizmi i qëndrueshëm lejon zhvillimin e aktiviteteve turistike dhe krijuese në një vend, rajon ose destinacion turistik, duke marrë parasysh parimet bazë të zhvillimit të qëndrueshëm, duke treguar respekt për mjedisin, njerëzit dhe ekonominë dhe kulturën lokale të rajonit pritës turistik.

Nga pikëpamja sociale, turizmi i qëndrueshëm i referohet përpjekjes për t'u fokusuar sa më shumë në universin lokal njerëzor, për të kuptuar preokupimet lokale, për të vlerësuar vlerat lokale dhe

thellësinë e zakoneve dhe traditave në zonat përkatëse.

Format e turizmit të qëndrueshëm, të identifikuar nga literatura, janë të shumta: turizmi ekologjik (ekoturizmi), turizmi i gjelbër, turizmi i butë, turizmi rural dhe agroturizmi, turizmi komunitar, solidariteti dhe turizmi i përgjegjshëm, të gjitha këto forma u zhvilluan duke kundërshtuar turizmin tradicional, masiv.

Turizmi i qëndrueshëm konsiderohet të jetë ajo formë turizmi që favorizon menaxhimin afatgjatë të burimeve në mënyrë të tillë që të plotësohen nevojat ekonomike dhe sociale, duke ruajtur integritetin kulturor, proceset thelbësore ekologjike, biodiversitetin dhe sistemet e reagimit të nevojave jetike. Produktet e turizmit të qëndrueshëm funksionojnë në nivel lokal në harmoni me mjedisin, komunitetin dhe kulturat lokale.

2.3.1. Tendanca të reja që krijojnë potencial turistik malor

Disa tendenca mund të stimulojnë një rritje të turizmit malor si në sezonin e dimrit ashtu edhe në atë të verës. Ato më tepër reflektojnë ndryshime që ndikojnë thellësisht në jetën e përditshme në planin afatgjatë.

- **Turizmi malor nuk po lulëzon më në vendet tradicionale malore.** Format e reja të turizmit malor të karakterizuara si turizëm i shumë-segmentuar dhe shumë-niche janë në rritje.
- **Turizmi malor nuk është më i lidhur me javën e skijimit në dimër dhe tri javët e pushimeve verore familjare,** spektri më i larmishëm i objekteve të brendshme dhe të jashtme, nga ana tjetër, e ka bërë turizmin malor një formë turizmi gjatë gjithë vitit.
- **Megatrendi i shëndetit dhe fitnesit** ka stimuluar aktivitete dhe sporte që korrespondojnë me bum-in e jashtëm.
- **Popullatat urbane në afërsi të zinxhirëve malorë po kujdesen më shumë për mbrojtjen e shkrretëtirës malore dhe peizazheve.**
- **Përveç kësaj, investitorët nga vendet e pasura shpenzojnë miliarda dollarë për rinovimin e resorteve tradicionale verore malore dhe banjave të tyre. Si Brezovica ashtu edhe Parku Nacional i Malit Sharr më gjerë po marrin investimet e para të IHD-ve,** si Investimet nga Emiratet Arabe në Luginën e Lumbardhit, (përgatitur Fizibiliteti dhe Zhvillimi i Konceptit, në pritje të lejes për të filluar fazën e investimit).
- **Ndikimi i ngrohjes globale në rajonet alpine** ka bërë që temperaturat mesatare të jenë tri herë më të larta se në zonat fushore përreth, sipas shkencëtarëve. E mira është se me verërat malore që bëhen më të ngrohta dhe zgjasin më shumë, aktivitetet verore mund të promovohen.
- **Rritja e temperaturave globale kthehet gjithnjë e më shumë në një pengesë serioze zhvillimore për turizmin dimëror në zonat malore.** Thellësia minimale e mbulesës së dëborës që lejon një sezon skijimi prej 100-120 ditësh po rritet. Numri total i ditëve që lejojnë skijimin ka ardhur duke u zvogëluar në Alpe prej shumë vitesh.
- **Ndryshimi i strukturave të furnizimit dhe sjellja e vizitorëve të rinj në vendet tradicionale malore**

Krahas kushteve të reja të tregut të cilat varen nga ndikimet ekzogjene në anën e kërkesës, ka edhe një ndryshim të vazhdueshëm në strukturat e ofertës së turizmit malor në vendet tradicionale malore. Këto struktura kanë ndikim në sjelljen e vizitorëve..

Ndikimi i strukturave të reja të tregut në sjelljen e vizitorëve

Ndryshimi i strukturave të furnizimit	Sjellja e vizitorëve të rinj
--	-------------------------------------

- Qasje më e lehtë në resortet malore për vizitorët; - Më shumë shtëpi dytësore; - Aktivitete të reja sportive në kohën e lirë; dhe - Mirëqenie dhe argëtim i ri alpin.	- Qëndrime më të shkurtra, më shumë qëndrime në fundjavë dhe ekskursione; - Njerëzit që kombinojnë punën dhe kohën e lirë; - Më shumë sportistë të rinj; dhe - Më shumë çifte dhe beqarë.
--	--

2.3.2. Situata e turizmit të qëndrueshëm në zonën turistike të maleve të Sharrit të Brezovicës

Situata aktuale dhe mundësitë për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit në Brezovicë duhet të trajtohen në disa faza ose fusha kryesore:

- Potencialet turistike, atraksionet dhe resurset e Brezovicës dhe Maleve të Sharrit.
- Identifikimi i burimeve të investimeve për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit.
- Një Qasje Strategjike ndaj mundësive të investimit në Planifikimin dhe Zhvillimin e ish-**NSH Inex Sharr Planina**.
- Një qasje strategjike ndaj mundësive të investimit në planifikimin dhe zhvillimin e turizmit malor Verë/Dimër në zonën e Brezovicës.

2.3.2.1. Potencialet turistike, atraksionet dhe resurset e Brezovicës dhe Maleve të Sharrit

Si Brezovica ashtu edhe zona më e gjerë e maleve të Sharrit janë zonat më tërheqëse, të bekuara me pasuritë e tyre natyrore dhe kulturore-historike, në një zonë të gjerë të Parkut Kombëtar të Sharrit, qendrave të famshme urbane si Prizreni dhe fshatrat piktoreske malore me karakteristikat e tyre specifike natyrore dhe kulturore.

Atraksionet natyrore, si pyjet, kullotat malore, rrjedhat ujore, liqenet akullnajore, klima, peizazhet estetike, terrenet tërheqëse për skijim dhe sportet dimërore, rekreacioni gjatë gjithë vitit dhe eksperiencia në natyrë, rikuperimi shëndetësor dhe rekreacioni, pozicioni gjeografik, shumë i pasur dhe i ndryshëm kulturor- trashëgimia historike, si dhe pasuria e madhe e veçantisë së komuniteteve lokale dhe përvoja e tyre, mundësojnë potencialet dhe burimet parësore, për zhvillimin e formave të ndryshme të turizmit gjatë gjithë vitit. Përkatësisht, format më të rëndësishme të rekomanduara do të ishin: turizmi malor, sportet dimërore të skijimit dhe rekreacioni, pushimet verore, fundjava dhe ekskursionet ditore, turizmi shëndetësor dhe rekreativ i brendshëm/jashtëm, turizmi me bazë komunitare, turizmi rural dhe agroturizmi, turizmi konvencional dhe biznesi, aventurë, turizëm kërkimor dhe eksplorues, turizëm social dhe i punëtorëve.

2.3.4.1. Histori e shkurtër e NSH-së ekzistuese Inex Sharr Planina

Pas suksesit të madh të zhvillimit të Qendrave Malore - Resortet në Slloveni, BeH dhe Serbi të ish-Jugosllavisë, si dhe në Evropë dhe në nivel global, dhe mundësitë e mëdha të ofruara nga lokacioni i Brezovicës dhe komuniteti i saj në fund të viteve 1970 dhe në vitet 1980, u ndërtuan disa struktura hotelerike dhe skijimi dhe u funksionalizua ndërmarrja NSH Inex Sharr Planina, një nga qendrat më tërheqëse të skijimit, aktiviteteve dhe fundjavave në ish- Jugosllavi dhe në nivel rajonal. Edhe pse fokusi ishte në sportet masive të skijimit, për shkak të vendndodhjes, qasjes dhe atraksionit të segmenteve të ndryshme të tregut rajonal, Hoteli 'Narcis', një nga hotelet më të mira në rajonin e Ballkanit, funksiononte si një hotel me detyrë dhe funksion të shumëfishtë gjatë gjithë vitit, duke tërhequr segmente vendase dhe rajonale të vizitorëve: skijimi dimëror, konvencion, fundjavë, ngjarje, turizëm biznesi dhe shëndetësor, dhe turizëm masiv gjithë sezonal, dhe më vonë filloi të ofrojë shërbime për segmentet e turizmit përbrenda të aktiviteteve në natyrë dhe turizmit malor.

2.3.4.2. Gjendja dhe mundësitë zhvillimore të NSH Inex Sharr Planina Brezovica

Fatkeqësisht, për shkak të rrethanave specifike historike, mungesës së kujdesit dhe investimeve, arsyeve të sigurisë gjatë periudhës së paraluftës, luftës dhe pasluftës në Kosovë, si dhe hezitimi i procesit të privatizimit, gjendja aktuale e NSH-së 'Qendra' e skijimit është jashtëzakonisht e varfër, ose e prishur (Hoteli 'Breza') shumë e degraduar dhe jashtë funksionit (akomodimi dhe të gjitha funksionet suplementare në Hotelin 'Narcis'), ose me standarde shumë të dobëta dhe shkallë të ulët operimi dhe mjaft të degraduar në Hotelin 'Molika', operon me rreth 30% të kapaciteteve të saj të standardit të ulët në sezonë (vetëm akomodimi dhe shërbimet F&B gjatë sezonit të skijimit).

Statusi juridik i Ndërmarrjes NSH: Administrim i drejtpërdrejtë nga Agjencia Kosovare e Privatizimit AKP, sipas Ligjit të Kosovës për Privatizim, me **Bord të Përbashkët** të Përkohshëm si nga Qeveria e Kosovës, e përfaqësuar nga AKP-ja, ashtu edhe nga Komuna e Shtërpçës. Procesi i vazhdueshëm i përzgjedhjes së Menaxhmentit të NSH-së.

Gjendja e instaluar dhe aktuale e kapaciteteve hotelerike të NSH-së Inex Sharr Planina Brezovica

Strukturat e hotelit - situata dhe nivelet e përdorimit	Kapacitetet akomoduese				Shërbimet e F&B Vendet		Sipërfaqja m ² Përdorimi i kapacitetit %
	Dhoma		Shtretër				
	Ndërtuara	Ekzistuese	Ndërtuara	Ekzistuese	Ndërtuara	Ekzistuese	
Hoteli Narcis – - Akomodimi - jo funksional - Kapacitetet e shërbimit të F&B (përdorim i rrallë – ngjarje) - Salla e konferencave - Salla e rekreacionit - Salla e bowlingut - Pishine - Sauna - Fitnes (Bilardo, pingpong, etj.) - Dhoma TV - Dhoma e takimeve - Objektet e tjera (Posta, Banka, Dyqani)	175 - - 25-45 pers. 15-20 pers. 12-16 pers. 10 pers. 8-12 pers. 50 pers. 30 pers. standard	0 - - 0 0 0 0 0 0 0 0 0	320 - - - - - - - - - - -	0 - - - - - - - - - - -	- 700 300 40 15 15 - - 50 30 - -	- 400 0 0 0 0 0 0 0 0 0 -	14800 m² Min. 0% 0% 0% 0% 0% 0% 0% 0% 0% 0%
Hoteli Molika*) – - Akomodimi - përdorim sezonal - Restorant - Restorant Express - Disko Bar - Dhoma e TV - Fitnes (Bilardo, pingpong, etj.) - Shërbimi i skive	100 - - - - - -	50 - - - - - -	300 - - - - - -	150 - - - - - -	- 300 120 25 30 15 -	- 200 - 0 15 - - -	10000 m² 50% 60% 0% 0% 15% 0% -
Hoteli Breza, ne gjendje te demoluar	-	-	-	-	-	-	2500 m²; 0%
Kasolle e vogël “Mala Brvnara” - me qira	-	-	-	-	-	-	35 m²; 0%
Shtëpia e Stojkova Kuçës – me qira	-	-	-	-	-	-	165 m²; 0%
Objekti “Titova Vila” – administrim	-	-	-	-	-	-	200 m²; 0%

*) **Infrastruktura e skijimit:** Në qendrën e skijimit janë ndërtuar dhe instaluar 5 teleferikë, nga të cilët 2 janë në punë (njëri është 1420 metra i gjatë dhe tjetri 1350 metra), ndërsa 3 nuk funksionojnë. Ka edhe 5 skilift, nga të cilët 1 punon (me gjatësi 300 metra) dhe 4 janë jashtë funksionit. Ka edhe 2 kabina për transportin e turistëve (me gjatësi nga 100 deri në 150 metra).

Duke marrë parasysh burimet natyrore të turizmit të klasit të parë, kërkesën e lartë ekzistuese në tregjet vendase, rajonale dhe ndërkombëtare për përvojat e turizmit malor gjatë gjithë sezoneve, si dhe interesin dhe potencialin e gjallë të komunitetit lokal dhe bizneseve të tyre, **prioritet** do të ishte **Përtëritja e NSH Inex Sharr Planina Brezovica**, duke i bashkuar në të njëjtën linjë interesi, një institucion qendror dhe lokal, të gjitha palët e tjera përkatëse, me prioritet interesin e komunitetit lokal.

2.3.5. Identifikimi i burimeve të investimeve për zhvillimin e qëndrueshëm të turizmit

Tradicionalisht, turizmi sportiv dimëror në zonat malore ishte një prioritet, i cili filloi në fillim të viteve 1970 në Francë dhe në vendet e Evropës Qendrore (Austri, Zvicër, Slloveni, etj.) Në dekadat e fundit, prioritetet janë fokusuar në zhvillimin e turizmit malor, me Resortet e reja, të projektuara, të pajisura dhe të operuara për të katër stinët, me një shkallë të lartë interesi dhe qëndrueshmërie ekonomike. Në të njëjtën mënyrë, Kosova duhet të synojë orientimin, planifikimin, investimin dhe zhvillimin afatmesëm dhe afatgjatë të Turizmit Malor.

Në situatën e aseteve shumë të degraduara dhe funksionimit minimal të kapaciteteve të tyre, **NSH Inex Sharr Planina**, në një afat të afërt, mund të bëjë përpjekje për të përmirësuar kapacitetet në Hotelin Molika, ndoshta edhe në Hotelin Narcis, për të kursyer përdorimin e kapaciteteve të tyre në sezonin e skijimit janar - prill 2023, me mundësi për të vazhduar përdorimin e shërbimeve dhe disa funksioneve, pas përfundimit të sezonit të skijimit. Në periudhën afatshkurtër dhe afatmesme NSH Inex Sharr Planina, e mbështetur nga Agjencia Kosovare e Privatizimit, AKP, komuna dhe donatorët, duhet të bëjnë përpjekje për të përgatitur ngritjen e kapaciteteve dhe funksioneve përmes ristrukturimit të resortit malor Brezovica., si në Hotelin Molika ashtu edhe në Hotelin Narcis, në fazën e parë, për përdorim në të katër stinët, duke ndryshuar emrin aktual “Qendrës së Skijimit në Brezovicë” në “Resortin Malor Brezovica”.

2.3.4. Qasja strategjike ndaj mundësive të investimit në planifikimin dhe zhvillimin e ish NSH Inex Sharr Planina

Rekomandim - Orientimi zhvillimor i NSH Inex Sharr Planina

Orientimi zhvillimor, planifikimi dhe investimet në Zonën Turistike të Brezovicës

Sipas gjendjes ekzistuese dhe modaliteteve zhvillimore, ekzistojnë disa modalitete të mundshme të rregullimit dhe investimit për tërë zonën turistike të Brezovicës, duke përfshirë:

1. Investime në ndërhyrje të menjëhershme dhe afatshkurtra;

- a. **Ndërhyrje e menjëhershme dhe afatshkurtër** dhe investimet e mirëmbajtjes në NSH Inex Sharr Planina,
- b. **Legalizimi dhe standardizimi i bizneseve private të mikpritjes dhe hotelierisë** në Brezovicë:
 - Orientimi dhe bashkëpunimi institucional, qendror dhe komunal për legalizimin dhe standardizimin e bizneseve private të hotelierisë dhe mikpritjes në Brezovicë,
- c. **Studimi i Fizibilitetit - Zhvillimi i Turizmit të Bazuar në Komunitet** (Agro, Rural, dhe Ekoturizëm), mbështetja e investimeve të donatorëve,
- d. **Mbështetja institucionale dhe donatore për zhvillimin e turizmit në komunitet,**
- e. Përgatitja e Programit të Trajnimit për Turizmin Komunitar, Agro dhe Rural,
- f. Inkorporimi dhe bashkëpunimi me palët përgjegjëse të projektit 'High Scardus Trail',
- g. **Përgatitja e dokumentacionit** (Standardi mësimor, Programi Arsimor dhe Kurrikula) dhe objektet për **Arsimim dhe trajnim profesional i dyfishtë (hoteleri; gastronomi dhe turizëm dhe udhëtime)** në nivelet 4 dhe 5 të Sistemit Arsimor të Kosovës, **investitorët: Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë dhe donatorët,**

- h. Përgatitja dhe fillimi i Edukimit Profesional të Dyfishtë* (Hoteleria; Turizmi dhe Udhëtimi) për vitin shkollor 2023 – 2024, në nivelin e 4-të dhe të 5-të të sistemit arsimor të Kosovës..

Investitori: Buxheti i Kosovës dhe donatorët.

2. Investimi në zhvillimin afatmesëm të turizmit dhe zgjerimin e Brezovicës si destinacion turistik.

- a. Studimi i Fizibilitetit - Faza e Re e Zhvillimit të 'Qendrës së skijimit në Brezovicë';*
- b. Përgatitja e Planit të Zhvillimit të Turizmit të 'Resortit Malor Brezovica';*
- c. Përgatitja e Dokumentacionit të Tenderit për 'Resortin Malor Brezovica';*
- d. Përgatitja dhe aktivizimi i Planit Rregullues për investimet në 'Resortin Malor Brezovica';*
- e. Procesi i tenderimit të aseteve ekzistuese dhe shfrytëzimit të tokës së 'Resortit Malor Brezovica'*
- f. Përzgjedhja e investitorit dhe dokumentet përgatitore dhe aktivitetet e 'RESORTIT MALOR BREZOVICA'.*
- g. Faza e investimit e 'Resortit të ri Qendra Brezovica'*
- h. Fillimi i operacionit i Resortit Malor Brezovica'.*

2.3.4.1. Përgatitja e NSH Inex Sharr Planina Brezovica për nivelin më të lartë operativ dhe standard

Përgatitja e NSH Inex Sharr Planina Brezovica për nivelin më të lartë operativ dhe standard duhet të marrë parasysh sfidat e përgjithshme: statusin, standardet e vjetruara të ndërtimit, shkatërrimin dhe nivelin e degraduar të strukturave të hotelerisë dhe skijimit, kërkesat në ndryshim të tregut, stafi aktual i patrajnuar, i cili duhet të mësojë dhe të trajnohet për të mirëpritur dhe shërbyer vizitorë të ndryshëm, duke pasur parasysh bashkëpunimin dhe bashkëjetesën e vazhdueshme me komunitetet lokale, potencialin dhe mundësitë e tyre.

Në këtë aspekt, mozaiku i përgjithshëm i palëve të interesit, autoritetet qendrore dhe lokale, Agjencia Kosovare e Privatizimit, Drejtoria e Administratës së Parkut Kombëtar Mali Sharr, komuniteti lokal, OJQ-të lokale dhe rajonale, si dhe palë të tjera të interesit, duhet të ndërmarrin veprimet e nevojshme drejt aktiviteteve, veprimeve adekuate dhe ndryshimeve. Në këtë drejtim, ekspertiza sektoriale është mjaft e nevojshme, në përgatitjen e Dokumenteve të Planifikimit dhe Zhvillimit, për:

2.3.5. Qasja strategjike ndaj mundësive të investimit në planifikimin dhe zhvillimin e turizmit malor Verë/Dimër në zonën e Brezovicës

Rekomandim – Zhvillimi i ri gjithëpërfshirës i turizmit malor zona e Brezovicës

Investimi në planifikim dhe zhvillim afatgjatë ose strategjik:

- a. Përgatitja dhe hartimi i Masterplanit* për planifikimin strategjik dhe zgjerimin e turizmit në Brezovicë;
 - Për një zhvillim të ri gjithëpërfshirës të turizmit malor,* duke përfshirë operacione të shumta funksionale: dimër dhe skijim; Eksperienca unike të ekosistemit të verës dhe gjatë gjithë vitit; aktivitete të shëndetshme të brendshme dhe të jashtme, rekreative dhe shëruese; Aktivitete në natyrë: alpinizëm, shëtitje, ecje dhe çiklizëm, sporte me rrëshqitje; Ngjarjet: takime, prezantim biznesi, ngjarje familjare; seminare, aktivitete edukimi dhe trajnimi, etj.
 - Diskutim publik i Masterplanit me të gjitha palët e interesit*
 - Miratimi i Masterplanit të Zgjerimit të Turizmit Malor të Brezovicës*
- b. Përgatitja dhe aktivizimi i Planit Rregullues për Investimet në Zgjerimin e Turizmit të Zonës Turistike të Brezovicës;*

- c. **Procesi i tenderimit** të zgjerimit dhe zhvillimit të qëndrueshëm të turizmit në zonën turistike të Brezovicës, Faza e Parë
- d. **Përzgjedhja e investitorit dhe dokumentet përgatitore dhe aktivitetet e Resortit të ri Malor** në zonën turistike të Brezovicës.
- e. **Faza e investimit të Qendrës së re Malore Resort Brezovicë – 2;**
- f. **Fillimi i funksionimit të Resortit Malor Brezovicë - 2’.**

Asetet kryesore të tregut të turizmit malor janë katër stinët e tij dhe tregu i fortë i tij vendas

Produktet në kuadër të infrastrukturës së përmirësuar të hotelerisë dhe skijimit duhet të promovohen dhe ofrohen në tregun vendas dhe diasporën kosovare, e cila është mjaft e interesuar për Brezovicën, gjatë pushimeve dimërore, por shumë më tepër gjatë pushimeve verore dhe pushimeve gjatë pjesës tjetër të vitit. Përveç kësaj, falë distancës relativisht të shkurtër, lidhjes së mirë rrugore dhe ajrore, si dhe lidhjeve tradicionale, tregu i turizmit malor të Brezovicës dhe maleve të Sharrit mund të mbështetet në kërkesën rajonale, si segmente të ndryshme të vizitorëve nga Shqipëria, Maqedonia e Veriut, Serbia, Greqia dhe Turqia. Në këtë aspekt, së bashku me mbështetjen e konsiderueshme financiare për përmirësimin e aseteve, të gjithë faktorët përgjegjës duhet të fokusohen në **strategjitë e publicitetit dhe marketingut, me produkte të dizajnuara, të planifikuara dhe të zhvilluara siç duhet**. E tëra kjo ka nevojë për mbështetje si nga pushteti qendror ashtu edhe ai lokal, si dhe agjencitë donatore ndërkombëtare në të gjitha fazat e planifikimit. Kjo filozofi e zhvillimit të destinacionit duhet të jetë në përputhje me ruajtjen e burimeve dhe bashkëpunimin e shkëlqyer me komunitetet lokale; në fund, investimi duhet të bazohet në partneritetet publiko-private, duke përfshirë qeveritë qendrore dhe lokale.

Administratat publike luajnë një rol vendimtar në stimulimin e rritjes së turizmit malor pasi ndërmarrësia e pavarur dhe iniciativat lokale janë bërë të pakta në rajonet e varfra malore.

Roli i turizmit të qëndrueshëm malor në promovimin e zbutjes së varfërisë

Turizmi i qëndrueshëm - Përveç ruajtjes së burimeve natyrore, një tipar i përbashkët për të gjithë turizmin që synon përputhshmërinë mjedisore, si dhe mbrojtjen e shëndetit të njeriut, ky lloj turizmi ka edhe qëllime të tjera.:

- **Qëllimet sociale** (respektimi i zakoneve, traditave, strukturave sociale dhe familjare të popullsisë vendase), dhe nga ana tjetër,
- **Qëllimet ekonomike** (shpërndarja e drejtë e të ardhurave, diversifikimi i ofertës turistike). Si një komponent i turizmit të qëndrueshëm, **Turizmi i butë** largohet nga format artificiale dhe jopersonale të turizmit masiv.

Turizmi i qëndrueshëm në male mund të kontribuojë në krijimin e opsioneve shtesë dhe alternative të jetesës dhe në **promovimin e zbutjes së varfërisë**, përfshirjes sociale, si dhe në ruajtjen e peizazhit dhe biodiversitetit. Është një mënyrë për të ruajtur trashëgiminë natyrore, kulturore dhe shpirtërore, promovimin e zejtarisë vendase dhe produkteve me vlerë të lartë dhe për të festuar shumë praktika tradicionale si festivale lokale.

2.4. Qasja ndaj mundësive për zhvillim të qëndrueshëm të turizmit në malet e Sharrit të Brezovicës

2.4.1. Mundësitë e zhvillimit të turizmit ndër-rajonal dhe ndërkufitar

2.4.1.1. Projekti Transnacional “High Scardus Trails”

Për të krijuar të ardhura për popullatën vendase, për të ndaluar braktisjen e rajonit malor të Kosovës, Maqedonisë së Veriut dhe Shqipërisë dhe për t’i afruar këto pjesë të rajonit, organizatat kombëtare dhe lokale të turizmit dhe klubet e ecjes bashkuan forcat me Bashkëpunimin Gjerman për Zhvillim GTZ për të zhvilluar një projekt të ri rajonal shumë tërheqës në natyrë **“High Scardus Trails”**, e zhvilluar së fundmi në malet e Sharrit. Shtegu shkon përgjatë maleve më të larta në kufijtë e trekëndëshit të Kosovës, Maqedonisë së Veriut dhe Shqipërisë, me mundësinë e përfshirjes së hapave të mëtejshëm dhe përvojave

të udhëtimit në Projektin e famshëm ‘Via Dinarica’ në natyrë. Këto ekskursione dhe turne organizohen nga shoqatat alpinistike dhe të jashtme dhe organizatorët e udhëtimeve alpinistike, kryesisht nga Kosova, me vizitorë vendas, turistë të huaj dhe të huaj që punojnë dhe banojnë në Kosovë. Disa nga organizatorët e udhëtimeve në malet e Sharrit dhe Brezovicë: Sharr Ecotours’, ‘High Scardus Ultra’ ‘Kosovo Outdoor Pass’ ‘HIKING NJERI’ ‘Paragliding Kosova’, ‘Group 04 - Downhill Bike Trail 04’, ‘Kosovo Rocks – Jazhinca Lake’, ‘Nomad - Hiking-Maja e Lubotenit në Malet e Sharrit.

Iniciativat e turizmit të qëndrueshëm – EKO dhe Agro-Turizmi

Në Luginën e Lepencit në Komunën e Shtërpçës janë në vazhdim e sipër disa projekte bujqësore, me mbështetjen e donatorëve ndërkombëtarë dhe subvencione nga Ministria e Bujqësisë së Kosovës, për kultivimin e frutave të manaferrës, si dhe bashkëpunimi me pikat grumbulluese të frutave të manaferrës së egër, frutave për tregti. dhe prodhim të lëngjeve të frutave, reçelrave dhe ëmbëlsirave të tjera. Mbështetur nga agjencitë dhe institucionet mbështetëse, ***Projektet e USAID-it dhe SIRED-it, Sharr Berry Strpce, 99 Lule - Çajra Organike*** (koleksion i shëndetshëm i bimëve dhe frutave), synon t'i ofrojë këto fruta dhe produkte për vizitorët në Brezovicë dhe qendrat e tjera turistike në Kosovë. Këto aktivitete biznesi do të inkorporohen në kuadër të inicimit të formave të ndryshme të turizmit të qëndrueshëm, Agroturizmit, Turizmit Komunitar dhe Turizmit Rural. Duhet të merret parasysh një veçanti lidhur me ***nivelin e dëmtimit të specieve të florës dhe manaferrave të egra që grumbullohen në malet e Sharrit në mënyrë të pakontrolluar (mënyra e grumbullimit dhe sasia e tyre)***, gjë që do të rezultojë në zhdukjen graduale të këtyre specieve të vlefshme të florës. ***Kjo praktikë duhet parë me kujdes, duke qenë parim bazë i turizmit të qëndrueshëm dhe Eko dhe Agroturizmit.***

2.4.1.2. Vendet turistike shumë të rëndësishme për zhvillimin e turizmit arsimor dhe social

Në ish-Jugosllavi u ndërtua dhe funksionoi Qendra e Përkujdesit Social ose Shtëpia e Pensionistëve në Brezovicë, në një lokacion mjaft të favorshëm, afër rrugës së Magjistrales, me kapacitete të përshtatshme akomoduese dhe shërbimi F&B, e cila funksionoi me dekada, më vonë për t'u banuar. nga refugjatët (për shkak të luftës në Kroaci, dhe ndoshta më vonë PZHBV nga Kosova). Ekziston edhe vendpushimi për fëmijë i quajtur ‘Lahor’ i cili është ndërtuar gjatë viteve të 90-ta dhe është përdorur si vendpushim për nxënësit e Kosovës. Të dyja strukturat janë të zbrazëta dhe jashtë përdorimit, gjë që mund të jetë një potencial i mirë për shkëmbimin e turizmit social dhe edukimit/turizmit rinor.

Ish-kampi i pushimeve të punëtorëve, i cili në momentin e funksionimit të tij, shërbente si shembull i turizmit social, duhet të aktivizohet sërish, si dhe resorti i pushimeve të nxënësve, i cili funksionon normalisht me qasjen dhe nevojat e mysafirëve dhe vizitorëve të turizmit social dhe rinor. Lokacioni është në pronësi të Ministrisë së Përkujdesit Social të Kosovës dhe mund të përgatitet sa më shpejt për studimin e fizibilitetit, duke e ofruar atë në nivel të Tenderimit Ndërkombëtar, sipas Ligjit të Kosovës për Investime Strategjike. Krahas komponentit social, Qendra mund të mbështesë dhe ofrojë shërbimet e saj për grupe të ndryshme të organizuara dhe turistë individualë, turistë alpinistë, që vizitojnë Brezovicën dhe malin Sharr, duke ofruar aktivitete të vlefshme turistike të qëndrueshme, me çmime popullore dhe të favorshme.

2.4.1.3. Forma e veçantë e Turizmit Familjar - Marrja me qira e kapaciteteve të lira në Shtëpi, Kabina dhe Vila

Pothuajse në të gjithë Kosovën, veçanërisht në vargmalet e maleve të Sharrit, në fshatrat e tyre malore, një numër i konsiderueshëm i familjeve e kalojnë sezonin e verës në zona të ndryshme malore, brenda shtëpive të gjera, si dhe llojeve të akomodimit malor të projektuar posaçërisht - kasolle ose shtëpi malore.

Fatkeqësisht, ka shumë raste të ndërtimeve ilegale që shpërfillin përshtatjen e duhur të rindërtimit/ndërtimit me mjedisin, me një ndikim të fortë negativ në mjedis, biodiversitet dhe mbrojtjen e peizazhit natyror.

Numri më i madh i kasolleve ose shtëpive malore të rindërtuara mund të përdoret si formë alternative e akomodimit, gjatë sezonit të ecjes, dhe si formë e akomodimit me bazë komuniteti, për vizitorët vendas dhe rajonalë, për diasporën e Kosovës gjatë pushimeve verore, me shërbime me gjysmë pansion apo edhe pansion të plotë.

2.4.2. Kontributi i turizmit në Ruajtjen e Mjedisit

Industria e turizmit mund të kontribuojë në ruajtjen e mjedisit në disa forma:

- a. Kontributet financiare
 - Kontributet e drejtpërdrejta financiare
 - Kontributet në të ardhurat e qeverisë pagat e rojtarëve të Parkut Kombëtar dhe mirëmbajtjen e parkut
- b. Përmirësimi i Menaxhimit dhe Planifikimit Mjedisor
- c. Rritja e vetëdijesimit mjedisor
- d. Mbrojtja dhe ruajtja
- e. Masat Rregullative.

2.5. Zhvillimi i qëndrueshëm i turizmit nëpërmjet mbrojtjes së burimeve natyrore

2.5.1. Zona e mbrojtur i turizmit në malet e Sharrit në Brezovicë

Një zonë turistike është një zonë e përbërë nga vende turistike që janë të lidhura ngushtë në aspektin e natyrës, historisë, kulturës ose ndryshe. Një zonë turistike është krijuar për të mundësuar udhëtime më të gjata për më shumë se 2 net dhe 3 ditë nëpërmjet bashkëpunimit midis vendeve të saj turistike, me qëllimin më të madh për të rritur atraktivitetin e këtyre vendeve.

Mbrojtja e Zonave të Turizmit të përcaktuara në mënyrë specifike në zonën e Brezovicës, Parku Kombëtar Sharri është një proces i domosdoshëm dhe duhet të kishte ndodhur dekada më parë. Është fakt se zona e Brezovicës, ka resurse natyrore mjaft të pasura dhe të larmishme, e cila deri më tani, për shkak të vullnetit joadekuat politik, dhe mungesës së respektimit të ligjit, po pëson dëme të shumëfishta deri në një shkallë shumë të lartë të degradimit të mjedisit dhe biodiversitetit të tij.

2.5.2. Planifikimi rregullator dhe masat

Sipas legjislacionit në fuqi në Kosovë, ndërtimi nuk është i mundur në një parcelë që nuk është e përcaktuar me plan të detajuar rregullues të kompletuar. Prandaj, është e paligjshme të ndërtohen ndërtesa të reja dhe të rindërtohen ato ekzistuese derisa të miratohet plani. Fatkeqësisht, në rastin e Brezovicës, zonës malore më të degraduar në Kosovë, nuk ekziston një plan rregullues i vetëm. Prandaj, është e paligjshme të ndërtohen pa plane rregulluese të gjitha dhe çdo njësi e ndërtuar apo çfarëdo objekti dhe duhet të trajtohen si të tilla. Autoritetet përkatëse do të ndërmarrin të gjitha masat e nevojshme për ndalimin e ndërtimeve pa leje dhe ndalimin e menjëhershëm të dhënies së lejeve të ndërtimit. Ministria përkatëse dhe autoritetet komunale do të ndërmarrin sa më shpejt të jetë e mundur të gjitha procedurat e nevojshme planifikuese dhe masat dokumentare, për të filluar me planifikimin rregullativ në Brezovicë dhe Parkun Kombëtar Sharri.

Ndërtimi në një ngastër toke është i mundur vetëm nëse ajo parcelë mbulohet nga një plan rregullues të detajuar; sepse plani i detajuar përmban qëllimin dhe zonën e parcelës, pozicionet e infrastrukturës së trafikut, linjat rregulluese dhe ndërtimore, parametrat e ndërtimit dhe të dhëna të tjera. Bazuar në këto të dhëna, përcaktohet më tej nëse është e nevojshme të krijohen projekte urbanistike të para-parcelimit dhe parcelave për të formuar një ngastër ndërtimi.

2.5.3. Zhvillimi i turizmit me bazë komuniteti në zonën e Brezovicës, malet e Sharrit

Turizmi komunitar përqendrohet në përfshirjen e popullsisë lokale në një zhvillim turistik të lokalizuar dhe zhvilluar në dobi të tyre: ata ndërtojnë dhe menaxhojnë strukturat e akomodimit, si dhe shërbimet lokale që u ofrohen turistëve. Popullsia lokale ka kontroll të plotë mbi të ardhurat e krijuara nga turizmi, një pjesë e madhe e të ardhurave të destinuara për të përmirësuar kushtet e jetesës së komunitetit, duke i kushtuar vëmendje të veçantë respektimit të natyrës dhe traditave të popullsisë vendase. Kjo formë e zhvillimit të turizmit shpesh kombinohet me zhvillimin e aktiviteteve prodhuese, siç janë transformimi i produkteve bujqësore ose punishtet artizanale, produktet e të cilave u shiten kryesisht turistëve.

Elementet e turizmit komunitar - Popullsia lokale

- Akomodimi dhe ushqimi i përbashkët në shtëpitë e familjeve rurale;
- Përfitimet nga kuzhina tradicionale, artet tradicionale dhe punimet artizanale;
- Përvoja të veçanta nga gastronomia tradicionale shqiptare, boshnjake, serbe, turke dhe gorane e rajonit;
- Përfitimet nga përvojat tradicionale të mikpritjes;
- Pjesëmarrje aktive në punën e përditshme të fshatarëve;
- Akomodimi dhe qëndrimi në shtëpi individuale të vendit, në shërbime B&B (shtrat dhe mëngjes);
- Mundësi akomodimi në shtëpi të zbrazëta, në tërë rajonin;
- Akomodim në hostele dhe hotele/motele të vogla në fshatrat e rajonit;
- Akomodim në shtëpi të vjetra të rinovuara në zonat rurale;
- Eksperienca individuale, familjare dhe grupore, në eko dhe agroturizëm të organizuara nga ofrues të shërbimeve individuale dhe organizatorë udhëtimesh;
- Aktivitete të një lloji të caktuar, gjatë qëndrimit në fshatra: çiklizëm, peshkim, kalërim, vrapim, ecje;
- Udhëtime kërkimore në eksplorimin e stileve të jetesës rurale dhe fermave rurale.

Krahas potencialit dhe burimeve, Turizmi Komunitar është relativisht i pazhvilluar në Kosovë, ndoshta në hapat e tij pionier, me disa raste shumë të suksesshme dhe histori suksesi, në një numër shumë të kufizuar rastesh, kryesisht në zonat malore.

3. Përfundime

2.6 Të menduarit për zhvillimin e produkteve turistike dhe zhvillimin e qëndrueshëm të destinacioneve

Ekzistenca e potencialeve dhe burimeve turistike janë faktorë dhe parakushte thelbësore për zhvillimin e industrisë së turizmit ose të një destinacioni të zhvilluar turistik. Ky fakt është një nga parakushtet bazë për zhvillimin e produktit turistik dhe destinacionit turistik.

Për të arritur një nivel të nevojshëm të zhvillimit të destinacionit në një lokalitet, rajon, komunë ose vend, është e një rëndësie parësore që qeveria qendrore dhe vendore të lëvizin drejt të menduarit për zhvillimin e produktit, duke përfshirë të gjitha palët përkatëse të interesit dhe duke dhënë një shembull se si të tjerët veprojnë lidhur me nismat e reja të zhvillimit të produkteve. Sektori i turizmit duhet të mbështetet me të gjitha mundësitë, si subvencione, taksa më të ulëta dhe të arsyeshme të TVSH-së, masa preferenciale në projekte zgjerimi dhe zhvillimi i kapaciteteve të reja, masa nxitëse për tërheqjen e vizitorëve nga tregu ndërkombëtar, etj. Në vitet e fundit, është rritur interesimi i investitorëve ndërkombëtarë, veçanërisht atyre nga diaspora kosovare, për investime direkte në sektorin e turizmit, me disa shembuj konkretë të investimeve, por politikat pamjaftueshëm të favorshme kanë lënë pa mbështetje investitorët vendor, duke demotivuar investimet direkte nga burime të jashtme, në veçanti nga diasporës së Kosovës.

Problemet kryesore, të cilat demotivojnë investitorët vendas, janë politikat bankare dhe kreditë e shtrenjta, mungesa e planifikimit adekuat urban, mungesa e zonave turistike dhe planeve rregullatore, dhe në veçanti, burokracia demotivuese e institucioneve qendrore dhe komunale.

Për të filluar planifikimin, zhvillimin dhe menaxhimin adekuat të turizmit të qëndrueshëm dhe destinacioneve në zonën e Brezovicës, nevojitet koordinimi i të gjitha subjekteve dhe palëve përkatëse të interesit, ministrive përkatëse të Qeverisë së Kosovës, Agjencisë Private të Kosovës AKP-së, Parkut Kombëtar Sharri, Komunës së Shtërpçës, donatorëve dhe agjencive mbështetëse, si dhe palët e tjera të interesit, siç janë ofruesit e shërbimeve turistike, shoqatat profesionale dhe shoqëria civile, komuniteti lokal, komunitetet e besimit dhe të ruajtjes dhe kultivimit të trashëgimisë, ekspertët e sektorit, etj..

SHTOJCA I: Gjendja aktuale e pafavorshme e bizneseve turistike në Kosovë

Situata e pafavorshme e bizneseve turistike dhe hoteliere në Kosovë

- Investime shumë të shtrenjta në infrastrukturën hoteliere dhe gastronomi,
- Mungesa ekstreme e planifikimit dhe koordinimit profesional,
- Mungesa ekstreme e menaxhimit profesional,
- Mungesa e theksuar e arsimimit dhe trajnimit profesional,
- Mungesa e qasjes adekuate në institucionet e të gjitha niveleve në ofrimin e mbështetjes për bizneset turistike,
- Politikat e pafavorshme turistike në të gjitha nivelet,
- Injorimi i kërkesave dhe shqetësimeve të biznesit nga institucionet,
- Mungesa e konsiderueshme e mbështetjes për investimet në infrastrukturë nga qeveria komunale dhe qendrore, si dhe nga donatorët,
- Ndonjëherë, udhëzimet jokonsistente të zhvillimit të mbështetjes së donatorëve, për shkak të koordinimit joprofesional të aktiviteteve të tyre, nga institucionet e Kosovës,
- Përveç burimeve natyrore dhe kulturore dhe nevojës për zhvillim dhe mirëqenie të komunitetit, mbështetja për zhvillimin e turizmit me bazë komunitare nuk ekziston,
- Për shkak të shkallës së lartë të shkatërrimit dhe dëmtimit të burimeve natyrore lokale, nga ndërtimet e paligjshme dhe hidrocentralet, komunitetet lokale po humbasin atraksionet e tyre bazë turistike – biodiversitetin dhe burimet ujore,
- Politikat e pafavorshme dhe qasje të vështirë në kredi të favorshme,
- Mungesa e investimeve të huaja, për shkak të procedurave të ndërlikuara, burokracisë së rëndë dhe frikësimit të investitorëve potencialë dhe të interesuar.

4. Rekomandime

SHTOJCA II: Rekomandime për të gjithë palët lokale të interesit

Rekomandimet për Qeverinë e Kosovës dhe Komunën e Shtërpçës, Drejtorinë për Administrimin e Parkut Kombëtar Sharri, Parkun Kombëtar Sharri, Agjencinë Kosovare të Privatizimit - AKP, organizatat e shoqërisë civile dhe qytetarët e zonës së Brezovicës – Malet e Sharrit, si dhe donatorët e bashkësisë ndërkombëtare, për potencialin dhe strategjitë për zhvillimin e turizmit të qëndrueshëm.

Rekomandim për pushtetin qendror dhe lokal

- *Është koha që Qeveria e Kosovës, agjencitë ndërkombëtare mbështetëse dhe të gjitha palët e*

interesit të kenë një qasje të duhur dhe të japin mundësinë për zhvillim më të shpejtë, të planifikuar mirë dhe të koordinuar të turizmit të Kosovës, të fokusuar, për arsye të mirë, në Planifikimin dhe Zhvillimin e Turizmit të Qëndrueshëm.

- Autoritetet publike të krijojnë një klimë të përshtatshme dhe kornizë adekuate për përdorimin e burimeve dhe të krijojnë një nivel të favorshëm komercial të fushëveprimit, duke ndaluar keqpërdorimin e tokës së komunës për ndërtime joadekuate nga vetë komuna,
- **Rekomandohet fuqimisht** si aktivitet i domosdoshëm **përgatitja dhe miratimi i planeve rregulluese dhe masave përkatëse**, me prioritet për Brezovicën dhe Prevallën, por edhe për zonat më të degraduara apo më të rrezikuara të Parkut Kombëtar Sharri.
- Të përgatisë dhe të punojë në Planin Strategjik për Zhvillimin e Qëndrueshëm të Turizmit, duke përfshirë të gjithë palët e interesit dhe pronarët dhe investitorët e mundshëm privatë.
- **Të ndalojë dhe eliminojë dëmtimin e rrjedhave ujore malore nga hidrocentralet e vegjël**, të cilët përfaqësojnë llojin më të keq të efekteve të shumëfishta dëmtuese, në burimet ujore dhe biodiversitetin, si dhe dëmtimet skenike.
- Të ndërmerren masa urgjente dhe të duhura, kundër veprave penale të keqpërdorimit, prishjes së formës dhe degradimit të natyrës, objekteve me vlerë turistike, në malet e Sharrit dhe në zonën e Parkut Kombëtar Sharri, të shkaktuara nga ndërtimet pa leje dhe aktivitete të tjera të paligjshme..
- **Përtëritja e NSH Inex Sharr Planina Brezovica**, duke bashkuar në të njëjtën linjë interesi, të gjithë palët e interesit, veçanërisht interesat e komunitetit lokal:
 - **I menjëhershëm dhe afatshkurtër:** rikthim në funksion të sa më shumë kapaciteteve, në kushtet e mundësive të kufizuara.
 - **Veprimet afatmesme:** Vendosja e aseteve të **NSH Inex Sharr Planina Brezovica** në “Fondin Sovran” dhe tenderimi në Investimet e Partneritetit Publiko-Privat, duke përfshirë një rol aktiv të Komunës dhe Bashkësisë Lokale,
 - **Komponenti i Arsimit Profesional:** Nevoja dhe domosdoshmëria urgjente për hapjen e Shkollës Profesionale të Turizmit dhe Hotelerisë, në të dyja gjuhët, nga Sistemi Arsimit i Kosovës..
- Përgatitja e Planeve Zhvillimore Qeveritare në bashkëpunim dhe koordinim me Komunën dhe Komunitetin Lokal,
- Të ndërmerren masa urgjente të duhura kundër prerjeve të paligjshme të drunjve dhe dëmtimeve të tjera në biodiversitetin e zonave malore të saj.
- Komisionimi i një studimi fizibiliteti për Zhvillimin e Integruar të Produkteve Turistike të Formave të Turizmit të Qëndrueshëm (ECO. Komuniteti, Rural dhe Agroturizmi), duke përfshirë të gjitha palët përkatëse të interesit dhe ekspertizën profesionale,
- Promovimi dhe mbështetja e partneriteteve Private – Publike,
- Si në nivel komunal ashtu edhe në Qeverinë Qendrore të Kosovës, krahas procesit ligjor, është e nevojshme të fillohet edhe me Procesin e Legalizimit, për të gjitha objektet akomoduese dhe hoteliere në pronësi private,
- **Qytetarët e interesuar për të investuar në format e turizmit të qëndrueshëm** duhet të ndihmohen dhe mbështeten me planifikim, orientim dhe investime, nga autoritetet qendrore dhe komunale, si dhe donatorët ndërkombëtarë, për interesat e tyre dhe interesat e sektorit dhe zhvillimit të përgjithshëm ekonomik..

Rekomandime për organizatat e shoqërisë civile

- OJQ-të ekzistuese dhe të reja të punojnë ngushtë, brenda Organizatës për Menaxhimin e Destinacioneve - OMD, me pronarët e shtëpive të ligjshme, kasolleve malore dhe shtëpive malore, për të promovuar eksperiencat e turizmit të qëndrueshëm në të gjitha malet e banuara, duke ofruar kapacitetet e tyre alternative akomoduese për tregun e turizmit vendas dhe ndërkombëtar, konkretisht për diasporën e Kosovës.
- Organizatat e Shoqërisë Civile, së bashku me palët e tjera të interesit, të jenë më të zëshme në

ngritjen e shqetësimeve për ngadalësimin dhe/ose mosveprimin e të gjitha ministrive, agjencive dhe organeve ndërmministrorë të qeverisë përgjegjëse, si dhe të bëjnë thirrje për ndalimin e ndërtimit dhe keqpërdorimit të paligjshëm të ujit dhe resurseve tjera të Parkut Kombëtar Sharri dhe të gjitha zonave të tjera ku një shqetësim i tillë është realitet.

Rekomandim për qytetarët e Kosovës dhe Rajonin e Brezovicës së Sharrit

- Pronarët e kapaciteteve akomoduese në dispozicion, të punojnë më afër me OMD-në, agjencitë e udhëtimit dhe platformat e rezervimit (Airbnb, etj.), duke ofruar kapacitetet e tyre si akomodime alternative, si në fshatra ashtu edhe në zonat e banuara malore në kasolla/shtëpi malore,
- Pronarët e shtëpive të vjetra tradicionale mund të ofrojnë kapacitete alternative, qoftë akomodim B&B apo produkte dhe shërbime specifike të përshtatura prej tyre, të ndjekura nga legjenda dhe tregime.
- Qytetarët dhe komuniteti lokal duhet të angazhohen me presion më të fokusuar ndaj autoriteteve, në nivel lokal dhe kombëtar, për të ndalur veprimet kriminale të dëmtimit dhe shkatërrimit të biodiversitetit dhe resurseve, konkretisht në Brezovicë dhe Luginën e Lepencit, siç janë ndërtimet pa leje, ndotja, dhe keqpërdorimi i burimeve ujore dhe përrënjeve për hidrocentrale të vogla, dëmtimi i florës dhe burimeve pyjore, gjuetia dhe peshkimi ilegal, etj.
- Raportimi i aktiviteteve kriminale nga qytetarët dhe shoqëria civile duhet të inkurajohet nga autoritetet përgjegjëse. Duhet të stimulohet dhe lehtësohet bashkëpunimi më i mirë ndërmjet Policisë së Kosovës dhe rojeve të pyllit, me qytetarët.
- Qytetarët, që jetojnë dhe qëndrojnë në Kosovë, duhet të ndryshojnë keqpërdorimin e tepërt të remitancave nga anëtarët e familjeve të tyre që jetojnë jashtë vendit, duke kërkuar mbështetjen e tyre në planifikimin dhe iniciativat e tyre investuese të orientuara në format e qëndrueshme të turizmit..

Rekomandim për donatorët e komunitetit ndërkombëtar

Donatorët e komunitetit ndërkombëtar ofruan mbështetjen e tyre të vlefshme për sektorin e turizmit në forma të ndryshme, në periudhën e kaluar mbi dy dekada, gjë që në pozicionimin a pafavorshëm dhe joprofesional të institucioneve të Kosovës ndaj sektorit të turizmit dhe mungesës së koordinimit të planifikuar profesional, mbështetja ishte segmentuar dhe jo harmonizuar dhe koordinuar në mënyrë adekuate. Bizneset private dhe iniciativat e turizmit me bazë komunitare, bartës të zhvillimit të sektorit, ishin në fund të listës së mbështetjes, si nga autoritetet shtetërore, ashtu edhe nga donatorët ndërkombëtarë. Me të njëjtën situatë u përballën bizneset dhe iniciativat e komunitetit në zonën e Brezovicës. **Prandaj, ne rekomandojmë:**

- Duke marrë parasysh burimet e vlefshme natyrore, kulturore dhe njerëzore në Kosovë, si dhe rreziqet e degradimit dhe humbjes së tyre, të gjitha agjencitë dhe donatorët ndërkombëtarë, të gatshëm për të ofruar mbështetjen e tyre, duhet të nxisin autoritetet vendore dhe shtetërore, t'i japin përparësi zhvillimit të turizmit të qëndrueshëm të planifikuar dhe të orientuar profesionalisht, në Brezovicë, rajonin e malit Sharr dhe në Kosovë.
- Mbështetja e donatorëve ndërkombëtarë duhet të orientohet drejt formave të qëndrueshme të turizmit malor, të fokusuar në konsulencën profesionale për:
 - Planifikimi dhe Zhvillimi i Turizmit,
 - Mundësi për investime të huaja direkte,
 - Zhvillimi dhe Menaxhimi i Destinacionit,
 - Arsimi dhe Trajnimi Profesional,
 - Marketingu dhe promovimi i destinacionit, me prioritet turizmin dhe udhëtimet hyrëse dhe rajonale.
- Mbështetje për investime në zhvillimin e turizmit social dhe shkëmbimin e turizmit arsimor/rinor.

- Zhvillimi dhe promovimi i produkteve rajonale dhe ndërkufitare.

SHTOJCA III: Korniza e Zhvillimit të Produkteve të Kombinuara të Turizmit

Brezovica si destinacion turistik, vlerat turistike lokale dhe rajonale

Brezovica ishte një nga destinacionet më të njohura turistike në Kosovë deri në fillim të viteve 90 të shekullit të 20-të në ish-Jugosllavi. Ishte një nga qendrat më të famshme të skijimit dimëror, e zhvilluar në mesin e viteve të 70-ta, në periudhën e zhvillimeve të tendencave të ngjashme në Austri, Slloveni, B&H dhe Serbi. Edhe pse; strukturat e hotelit dhe kapacitetet e tyre ishin kryesisht të dedikuara për biznesin masiv të skijimit dimëror, dy hotele shumë të mira të asaj kohe, Hoteli Narcis dhe Hoteli Molika u projektuan, pajisën dhe funksionuan me akomodim bazë dhe shërbime F&B. Konkretisht, Hoteli Narcis u ndërtua dhe u pajis si një hotel i klasit të lartë me kapacitete të shumta funksionale shtesë, për evente, takime, sporte të brendshme dhe kapacitete rekreative.

Ndërkohë, situata tragjike me luftërat dhe shpërbërja e ish-Jugosllavisë, si dhe periudha e shkatërrimit të viteve 90-ta dhe lufta në Kosovë, ka pasur ndikime vendimtare, si ekonomike ashtu edhe politike në zonën e Brezovicës, veçanërisht në sektorin e turizmit. Të njëjtët faktorë negativë të zhvillimit vazhdojnë edhe në 23 vitet e fundit pas luftës në Kosovë, për shkak të mungesës së kujdesit dhe investimeve bazë për mirëmbajtjen, statusit specifik të një enklave deri në vitin 2010 dhe hezitimit të procesit të privatizimit të ish-**NSH Inex Sharr Planina Brezovica**, si dhe mungesën e orientimeve të qarta zhvillimore, si në nivel komunal ashtu edhe në atë qendror në Kosovë.

Në një periudhë prej disa dekadash, në vitet '90 dhe dy dekadat e fundit, kërkesa dhe oferta e tregut kanë ndryshuar ndjeshëm, shumica e ish-qendrave dimërore të skijimit në rajonin e Evropës dhe Ballkanit, u rinovuan dhe u transformuan në resorte malore katër-sezonale, me shumë përpjekje nga të gjitha palët e interesit, për të transformuar shumicën e mëparshme të vizitorëve vendas në një destinacion me vizitorë të ndarë në mënyrë të barabartë me vizitorët vendas dhe ndërkombëtarë. Përveç ndryshimeve thelbësore dhe ristrukturimit të objekteve, ndryshime thelbësore kanë ndodhur në përmbajtjen dhe strukturën e produktit turistik. Edhe me një distancë mjaft të gjatë kohore dhe situatë specifike, është e domosdoshme që Brezovica me potencialin dhe burimet e saj të jashtëzakonshme, të fillojë me rinovimin e ish-**NSH-së Inex Sharr Planina Brezovica** për të përmirësuar fillimisht kapacitetet e saj modeste dhe zgjerimin e tyre, dhe ndërkohë për t'u përgatitur për ndryshimet thelbësore, nga qendra sezonale në një qendër turistike malore ndërkombëtare dhe destinacion katër sezonësh. Në këtë drejtim, fillimisht procesi i përmirësimit dhe zgjerimit, dhe ndryshimet thelbësore të zhvillimit të produktit.

1.5.2. Korniza për zhvillimin e produktit turistik të kombinuar

1. Qëllimi i koordinimit të të gjitha fazave të zhvillimit të produktit turistik:

- Identifikimi i përcaktuesve të produktit
- Identifikimi i elementeve të produktit
- Inventari i elementeve të produktit
- Projektimi i pakove.

2. Qëllimi integral i angazhimit të zhvillimit të produktit

- Ndikimi dhe orientimi në të menduarit më të ngritur dhe më të integruar, mbi rëndësinë e zhvillimit proaktiv të produktit turistik,
- Rritje e ndjeshme e vëmendjes ndaj maleve të Sharrit dhe Brezovicës,
- Promovimi i vetëdijesimit për iniciativat dhe veprimet e ardhshme krijuese dhe zhvillimore.

3. Të mendosh për zhvillimin aktual të turizmit do të thotë:

- **Qasja tradicionale** për zhvillimin e turizmit

- **Qasje strategjike** për zhvillimin e turizmit
4. **Turizmi në ekonominë e përvojës, një epokë e re e ekonomisë**
- Në tregun botëror të turizmit prej disa vitesh ka një kërkesë të shtuar për udhëtime, gjë që:
 - ✓ Përfshin ndjenjat
 - ✓ Stimulon mendjen
 - ✓ Inkorporon aktivitete unike, dhe
 - ✓ Prandaj, lidhuni personalisht me udhëtarët, në një nivel emocional, fizik, shpirtëror ose intelektual.
 - Në vend të pushimit luksoz dhe relativisht statik:
 - ✓ Rritet interesimi për përvojat në të gjitha fazat e udhëtimit,
 - ✓ Eksperiencat bazohen në emocione të forta, përvoja, rolin aktiv dhe përfshirjen e vizitorit, gjatë gjithë udhëtimit,
 - ✓ Të gjithë ofruesit individualë të shërbimeve duhet të orkestrojnë ngjarje që do të mbahen mend, nga klientët e tyre, për të angazhuar secilin prej tyre, plotësisht personalisht dhe individualisht.
5. **Kanalet e shpërndarjes: Praktikak aktuale dhe mundësitë e potenciale**
- Kanalet e Shpërndarjes: agjencitë e udhëtimit, platformat digjitale dhe OMD.
6. **Elementet kryesore të produktit turistik**
- 5 Elementet esenciale të produktit turistik:
 - ✓ **Programi ose Atraksionet**, si element parësor dhe më i rëndësishëm i produktit, siç janë atraksione të fuqishme nga Trashëgimia Natyrore dhe Kulturore;
 - ✓ **Elementi i dytë** i produktit për nga rëndësia, **është transporti**, me infrastrukturën e rrjetit dhe mjetet përkatëse;
 - ✓ **Elementi i tretë** është, **akomodimi dhe infrastruktura përkatëse**;
 - ✓ **Elementi i katërt** është **ushqimi dhe pijet**, dhe
 - ✓ **Elementi i pestë**, sipas rëndësisë, **është pushimi dhe çlodhja**.
7. **Përmbajtja e produktit turistik karakterizohet nga faktorët e mëposhtëm:**
- **Faktorët vendimtarë** - Motivi apo Destinacioni i udhëtimit me vlera të rëndësishme parësore, që u shkaktojnë vizitorëve përjetime të intensitetit më të lartë;
 - **Faktorët ndihmës** - rrugët e komunikimit, mjetet e transportit nga vendi i nisjes deri në destinacion, dhe
 - **Faktorët shoqërues** - akomodimi, gastronomia dhe objektet argëtuese dhe shërbime të tjera për të mbështetur përvojat, nga mbërritja e vizitorit në destinacion deri në largimin e tij prej andej..
8. **Grupet e elementeve tërheqëse**
- Rekreacion në natyrë dhe mbrojtje ekologjike
 - Trashëgimia kulturore - ngjarje historike dhe kulturore
 - Atraksione me interes të veçantë
 - Turizëm i bazuar në komunitet (Agro, EKO dhe Turizëm Rural)
 - Turizmi Konferencial
 - SPA & Mirëqenie
 - Turizmi Shëndetësor.

Krijimi i Organizatës për Menaxhimin e Destinacioneve në Malet e Sharrit të Brezovicës

Duke pasur parasysh numrin e madh dhe të larmishëm të burimeve natyrore dhe kulturore, nga njëra anë dhe mungesën e të gjitha llojeve të faktorëve dhe ekspertizës, për vlerësimin e tyre, Brezovica ka nevojë për një ndërhyrje urgjente me një master plan menaxhimi dhe strategji të marketingut të destinacionit, krijimin e një Organizate për Menaxhimin e Destinacionit (në tekstin e mëtejshëm OMD). Orientuar në Zhvillimin e Qëndrueshëm të Turizmit, është e nevojshme të krijohet një organ zbatues, i cili do të integrojë të gjitha palët e interesit, duke synuar një planifikim dhe zhvillim adekuat dhe efektiv të turizmit, përmes koordinimit të të gjithë banorëve individualë dhe të angazhuar, komuniteteve të biznesit dhe organizatave, për një menaxhim të përshtatshëm të destinacionit.

OMD-të punojnë ngushtë me bizneset dhe organizatat turistike të interesuara për destinacionin, duke përfshirë hotelet, atraksionet, parqet, agjencitë e udhëtimit, operatorët turistikë dhe guidat, restorantet, pikat e shitjes me pakicë dhe vendet e konferencave.

1.6.1. Roli i OMD-së

OMD-të duhet të plotësojnë nevojat e destinacioneve, qoftë marketingu, koordinimi i palëve të interesit, ndikimi i klimës së biznesit ose asistimi i zhvillimit të burimeve njerëzore. OMD-ja duhet të ndikojë shumë në eksportin përfundimtar të destinacionit - përvojën e vizitorit.

Karakteristikat e zakonshme të një OMD përfshijnë:

- Regjistruar si një organizatë e pavarur, jofitimprurëse.
- Organizatë e bazuar në anëtarësi e përbërë nga një përzierje e palëve të interesit të turizmit publik, privat, jofitimprurës dhe akademik nga rajoni:
- Drejtohet nga një bord drejtues ose komitet ekzekutiv që reflekton anëtarësinë dhe përbërjen e destinacionit
- Grup gjithëpërfshirës dhe i detajuar rregulloresh dhe aktesh nënligjore të publikuara dhe në dispozicion për çdo palë të interesit.
- Grup i larmishëm i rrjedhave të të ardhurave: tarifat e anëtarësimit, taksat e hoteleve, mundësitë e shitjes me pakicë, përqindjet e rezervimeve në internet, reklamat në botime dhe faqe interneti
- Shërbimet ofrohen kryesisht falas për përdoruesit e fundit.

1.6.2. Subjektet kryesore funksionale të OMD në nivel rajonal

1. Statistikat dhe Monitorimi i Turizmit
2. Avokimi i Industrisë
3. Angazhimi i banorëve
4. Përfitimet e Anëtarësisë
5. Përfitimet e Anëtarësisë

Përfitimet e anëtarësisë

- Përshkrimi i plotë promovues në faqen e internetit të Komunes së Shtërpçës;
- E drejta për të shpërndarë broshurat e shitjes së objekteve të tyre turistike pranë qendrës së informacionit turistik
- Lidhjet e biznesit me operatorët turistikë vendorë dhe ndërkombëtarë për të promovuar aktivitete të qëndrueshme turistike në zonën e Brezovicës
- Qasje në shërbimet e rezervimit të hoteleve dhe aktiviteteve nëpërmjet qendrës së informacionit të turizmit dhe një sistemi rezervimi në internet

- Dallimi i veçantë si biznes turistik që mbështet iniciativat e turizmit të qëndrueshëm në zonën e Brezovicës
- Mundësi për t'u paraqitur në udhëtimet e shtypit/FAM
- Qasje në gjetjet e vlefshme të hulumtimit të tregut
- Zbritje në reklamat shpesh në internet për udhëtarë.

Aktivitetet e marketingut e OMD-së

Marketingu është shpesh më i suksesshëm kur është pjesë e një strategjie gjithëpërfshirëse. Një plan marketingu ndihmon OMD-në të përcaktojë përparësitë e aseteve të një destinacioni në lidhje me konkurrentët, të identifikojë audiencat e preferuara dhe të zhvillojë një plan veprimi se si të arrijë ato audiencë. Shumë nga këto aktivitete mund të zgjerojnë ushtrimet e mëparshme të përfunduara në vizionimin dhe strategjinë e përgjithshme të zhvillimit të OMD-së.

SHTOJCA V: Përkufizimi dhe organizimi i zonave të mbrojtura turistike

Rekomandim – përkufizimi dhe organizimi i zonave të mbrojtura turistike

Një zonë turistike është një zonë e përbërë nga vende turistike që janë të lidhura ngushtë në aspektin e natyrës, historisë, kulturës ose ndryshe. Një zonë turistike është projektuar për të mundësuar udhëtime më të gjata për më shumë se 2 net dhe 3 ditë përmes bashkëpunimit midis vendeve të saj turistike, me qëllimin më të madh për të rritur atraktivitetin e këtyre vendeve.

Zona e mbrojtur turistike në malet e Sharrit të Brezovicës *)

Mbrojtja e zonave turistike të përkufizuara në mënyrë specifike në zonën e Brezovicës është një proces i domosdoshëm dhe duhet të kishte ndodhur dekada më parë. Është fakt se zona e Brezovicës, ka resurse natyrore mjaft të pasura dhe të larmishme, të cilat deri më tani, për shkak të vullnetit joadekuat politik dhe mungesës së respektimit të ligjit, kanë pësuar dëme të shumta deri në shkallë shumë të lartë të degradimit të mjedisit dhe biodiversitetit të tij.

Për të ndaluar dëmtimin dhe degradimin e burimeve natyrore dhe kulturore, autoritetet kombëtare dhe lokale duhet të ndër marrin hapa urgjent:

- **Identifikimi i Zonave Turistike dhe Lokaliteteve turistike,**
- **Përkufizimi i Zonave dhe Lokaliteteve Turistike të Brezovicës,** në pajtim me Planin Hapësinor dhe Strategjinë e Parkut Kombëtar Sharri,
- **Përfshirja e të gjitha palëve të interesit dhe grupeve të interesit në diskutimin publik para miratimit,**
- **Miratimi në Komunë, me pëlqimin e autoriteteve kombëtare,** Zonave Turistike dhe Lokaliteteve,
- **Puna për studimin e fizibilitetit,** lidhur me kornizën e projekteve të mundshme të Zhvillimit të Turizmit,
- **Puna në planet rregulluese dhe të detajuara urbane të zonave turistike,** nga Plani Hapësinor i Parkut Kombëtar Sharri.
- **Promovimi i zonave dhe lokaliteteve turistike të Brezovicës,** me plane urbanistike rregulluese dhe të detajuara, si dhe me propozime të projekteve për zhvillimin e turizmit, në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar.

*) Qasja bazohet në projektin “Zhvillimi i produkteve të maleve të Sharrit” në vitin 2008, Ministria e Tregtisë dhe Industrisë, Grupi i Ekspertëve të Turizmit, i përbërë nga një ekip ndërmnistror, OJQ-të që kanë të bëjnë me turizmin dhe drejtoritë komunale, të mbështetur nga GTZ gjermane – GIZ. Projekti u ndërpre në fazën përfundimtare, pas ndryshimeve në Ministrinë e Tregtisë dhe Industrisë.

Propozim për identifikimin e Zonave dhe Lokaliteteve të Mbrojtura Turistike të Brezovicës

1. Zona turistike e Brezovicës me rrethinë:
2. Zona turistike e Szhinikës/Lugina e Syrinikës:
3. Zona turistike e Shtërpçës dhe Lugina e Lepencit.

Propozimi i projekteve të nevojshme lidhur me zonat e mbrojtura turistike dhe lokalitetet e zonave të Brezovicës

1. Hartimi i planeve rregulluese dhe të detajuara urbanistike të lokaliteteve turistike:
 - Fshati Brezovicë duke përfshirë Hotelin “Breza”
 - Lokaliteti Qendra e Skijimit Brezovicë
 - Lugina e Murzhicës,
 - Lokalitetet potenciale të Brezovicës të maleve të Sharrit (1.....Mali, 2.....Mali, etj.).

SHTOJCA VI: Plani Kornizë për Trajnimin e Komuniteteve Lokale për mundësitë turistike

Propozimi i një plani kornizë për trajnimin e komuniteteve lokale për mundësitë turistike

Trajnim i Komuniteteve Lokale për mundësitë turistike
Programi i Trajnimit Informativ - 2 ditë
• Mundësitë dhe parakushtet e zhvillimit të turizmit komunitar në Kosovë dhe Brezovicë • Cilat forma të aktiviteteve të turizmit komunitar në Brezovicë dhe në zonën më të gjerë të komunës • Informata bazë për destinacionin e mundshëm – Brezovicë dhe rajoni më i gjerë • Roli dhe ndikimi ndërveprues i turistëve në komunitetin lokal të zonës së Brezovicës
Udhëzime praktike bazë - 3 ditë
• Informata mbi ofrimin e shërbimeve të pritjes dhe akomodimit ✓ Prezantim praktik brenda një shtëpie të banuar B@B, qëndrim në shtëpi dhe në hotel • Informata mbi përgatitjen e produkteve ushqimore dhe pijeve, menynë dhe diversifikimin e ushqimit, ✓ Prezantim praktik brenda një shtëpie të banuar B@B, qëndrim në shtëpi dhe në hotel • Informata bazë mbi ofrimin e produkteve dhe shërbimeve I ✓ Udhëzimet bazë për ofrimin e shërbimeve; mëngjes, drekë, darkë, kuti dreke, piknik, ✓ Prezantim praktik brenda një shtëpie të banuar B@B, qëndrim në shtëpi dhe në hotel • Informata bazë mbi ofrimin e produkteve dhe shërbimeve II ✓ Udhëzimet bazë për, format tradicionale të ofrimit të shërbimit: mëngjes, drekë, darkë, kuti dreke, piknik, pirja e kafesë dhe çajit ✓ Prezantim praktik brenda një shtëpie të banuar B@B, qëndrim në shtëpi dhe në hotel • Rezume e përbashkët – Reflektim mbi mësimet e nxjerra.

SHTOJCA VII: Rekomandim i politikave dhe strategjive të nevojshme për t'u zbatuar nga institucionet

5. Identifikimi i pengesave që mund të jenë të pranishme për zhvillimin e turizmit të qëndrueshëm në Brezovicë - Malet e Sharrit

Kuptim më i mirë, vlerësim i duhur dhe shpërblimi për sektorin e turizmit në zonën e Brezovicës
• Për të mësuar më shumë dhe për të ofruar vullnet politik më konstruktiv, për të njohur dhe pranuar rolin e zhvillimit të turizmit në zhvillimin ekonomik dhe të përgjithshëm të zonës së Brezovicës,

- Të organizohet një debat publik gjithëpërfshirës dhe i sinqertë me komunitetin lokal të zonës së Brezovicës, i zhvilluar nga Komiteti i përbashkët i Qeverisë Komunale dhe Qendrore të Kosovës, i koordinuar nga ekspertë të sektorit, për të shpjeguar dhe bërë komunitetin lokal të pranojë domosdoshmërinë e ndryshimeve thelbësore drejt turizmit të përgjithshëm. zhvillimi i zonës së Brezovicës, në përfitimin e tyre të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë,
- Të ndërmerren të gjitha masat e nevojshme për të ndalur menjëherë dhe me vendosmëri çdo ndërtim pa plan rregullues,
- Të vazhdojë me efektivitet procesi ligjor, inspektimet rigoroze dhe ndalimi i dhënies së lejeve të ndërtimit pa plan rregullues.
- Të intensifikohen përgatitjet dhe të finalizohet hartimi i Ligjit të ri dhe të përmirësuar për Hoteleri, duke përfshirë ekspertë vendas dhe ndërkombëtarë me përvojë,
- Përkufizimi dhe avancimi i pozicionit të industrisë së turizmit dhe hotelierisë, në kuadër të prioritetëve, së bashku me sektorët e tjerë.
- Të njihen dhe vlerësohen siç duhet ndikimet e përgjithshme të sektorit të turizmit dhe hotelierisë
- **Rregulloret ligjore duhet të hartohen dhe miratohen pa vonesë**, qoftë me ligj, qoftë me akte nënligjore – Rregullore, ku në Parqet Kombëtare përcaktohen Kompetencat për Ndërtimin e Resorteve dhe Strukturave Turistike.
- Hartimi i Planit të ri për Parqet Kombëtare Sharri dhe Bjeshkët Nemuna
- **Për Zonat e Treta** - Ndërtesat turistike, planet rregulluese duhet të hartohen sa më shpejt të jetë e mundur,
- Kompetencat në hartimin e planeve rregulluese në nivele komunale:
 - Financimi duhet të bëhet nga niveli qendror – Ministria e Planifikimit Hapësinor, për shkak të pamundësisë së financimit nga niveli komunal, veçanërisht në komunat e vogla,
 - Procedurat dhe Planifikimi Rregullativ të udhëhiqen nga Drejtoritë përkatëse komunale,
- Zbatimi i Planeve Rregullative dhe Dhënia e Lejeve të Ndërtimit:
 - Komuna për objekte banimi dhe shtëpi private, me pëlqimin e Ministrisë,
 - Ministria për resorte turistike dhe objekte të hotelit;
- Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës dhe Drejtoritë e Parqeve Kombëtare do të mbikëqyrin zbatimin e planeve;
- Të shpërblehen në mënyrë adekuate me subvencione pronarët privatë dhe familjet, të cilat investojnë në format e qëndrueshme të turizmit të qëndrueshëm (turizëm komunitar, agroturizëm, turizëm ECO) si dhe investime të përbashkëta me investitorët e diasporës dhe IHD;
- Promovimi dhe shpërblimi i duhur i Arsimit Profesional në Sektorin e Turizmit, duke mbështetur veçanërisht gratë e reja;
- Të stimulohet dhe mbështetet përdorimi i standardeve profesionale, në të gjitha aktivitetet e biznesit dhe të gjitha fazat e planifikimit, zhvillimit dhe menaxhimit të biznesit.

Referencat dhe dokumentacioni

1. Turizmi i Qëndrueshëm Malor - Mundësitë për Komunitetet Lokale, Organizata Botërore e Turizmit (2018), Turizmi i Qëndrueshëm Malor – Mundësitë për Komunitetet Lokale, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420261>.
2. UNWTO: “Turizmi dhe Objektivat e Zhvillimit të Mijëvjeçarit” www.UNWTO.org;
3. 3KB: #Vetëm një Tokë: Udhëzues praktik për të jetuar në mënyrë të qëndrueshme në harmoni me natyrën, i zhvilluar për Ditën Botërore të Mjedisit 2022:
4. <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/40017;jsessionid=3054D9B1AA8B5DE5374A84184E76E96B>.
5. AMMK Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës, linku. <https://www.ammk-rks.net/assets/cms/uploads/files/Dokumente%202022/Themelimi%20dhe%20veprimtaria.pdf>;

6. Parku Kombëtar Sharri, Drejtoria për Administrimin e Parkut Kombëtar “Sharri”, Broshura informative, 2017.
7. AMMK Drejtoria: <https://www.ammk-rks.net/en/drejtore/30/drejtoria-parku-kombetar-sharr>.
8. EUSR Kosovë: Mekanizmi për Shqyrtimin e Legjislacionit (MShL) Mendimi i Konsoliduar Ligjor (MKL) mbi Draftin e Koncept Dokumentit për përmirësimin e Menaxhimit të Parqeve Kombëtare në Kosovë;
9. EUSR KSDW 2021: Punim hulumtues “Turizmi i butë në Kosovë me fokus të veçantë në zonën e Deçanit (përgatitur nga Prof. Zekë Çeku);
10. Ana Colovic Lesoska: Marrëveshja e Gjellbër e BE-së për Ballkanin Perëndimor - Dokument Politikash Nr. 43/2020, tetor 2020;
11. USAID-i DHE TURIZMI I QËNDRUESHËM: PËRMBUSHJA E OBJEKTIVAVE TË ZHVILLIMIT:
SUSTAINAB%20Reference/SustainableTourismObjectives/3_SustainableTourismObjectives.pdf;
12. Ligji Nr. 04/L - 087 për Parkun Kombëtar „Sharri“: Ligji_per_Parkun_Kombetar-Sharri_FINAL.pdf;
13. Plani_i_menaxhimit_i_PK_Sharri_2015-2024.pdf;
14. Prezantimi i Planit Zhvillimor Komunal të Komunës së Shtërpçës – INSI pdf. 14.06.2022;
15. Rasti "Brezovica" Arkivi - Raporto Korrupsionin! KALLXO.com: <https://kallxo.com/tag/rasti-brezovica/>;
16. AKP: Regjistri i aseteve të NSH Inex Sharr Planina Brezovicë 2022;
17. AKP: Raporti informues për Ndërmarrjen Shoqërore Inex Sharr Planina;
18. TPD Consulting: Prizreni si Destinacion turistik, vlerat turistike lokale dhe rajonale - Inventarizimi i elementeve të Produktit Turistik të Prizrenit dhe Rajonit Turistik të Sharrit, Prizren Shkurt, 2019.

Plani hulumtues i përgatitur nga:

Prof. Zekë Çeku, Ekspert i lartë i Turizmit – Kontraktor

Prishtinë 24/8/2022